

Politiets rettslige adgang til bruk av skytevåpen

—

Lise Helen Larsen

Liten masteroppgave i rettsvitenskap mai 2017

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	3
1.1 Generelt	3
1.2 Oppgavens tema og problemstilling	4
1.3 Avgrensning av oppgaven	5
1.4 Begrepsavklaring	6
1.4.1 Skytevåpen	6
1.4.2 Bruk av skytevåpen	7
1.5 Oppgavens videre oppbygging	7
2. En kort historisk oversikt over den rettslige adgangen til bruk av skytevåpen	8
3. De rettslige reguleringene for bruk av skytevåpen	10
3.1 Konstitusjonelle og internasjonale reguleringer	10
3.1.1 Legalitetsprinsippet	10
3.1.2 Andre EMK- rettslige og konstitusjonelle skranker	12
3.1.2.1 EMK artikkel 2 – retten til liv	13
3.1.2.2 EMK artikkel 3 – forbud mot tortur m.m.	16
3.2 Annen intern norsk rett	17
3.2.1 Politiloven	17
3.2.2 Våpeninstruksen	18
3.2.3 Er hjemmelskravet oppfylt?	18
3.2.4 Forholdet til straffeloven § 18 som hjemmelsgrunnlag	21
4. De generelle rammene for politiets bruk av våpen – politiloven § 6 annet og fjerde ledd	24
4.1 Innledning	24
4.2 Behovsprinsippet	25
4.2.1 Generelt	25
4.2.2 ”Minstemiddel”- prinsippet	26
4.3 Proporsjonalitetsprinsippet	28
4.3.1 Generelt	28
4.3.2 Særlig om kravet til forsvarlighet	28

5. Våpeninstruksens vilkår for bruk av skytevåpen	30
5.1 Innledning.....	30
5.2 Kravet til ”absolutt nødvendighet”	31
5.3 Våpeninstruksens § 4-3 første ledd bokstav a	33
5.3.1 Krav til situasjonen.....	34
5.3.1.1 ”Trues eller utsettes for”	35
5.3.1.2 ”Grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse”	37
5.3.2 ”Nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade”	38
5.4 Våpeninstruksens § 4-3 første ledd bokstav b	40
5.4.1”Anses påkrevd å pågripe eller stanse person”	41
5.4.2 ”Domfelt eller med stor grad av sikkerhet mistenkes for drap, andre grove voldshandlinger eller forsøk på slike voldsforbrytelser”	43
5.4.3 ”Av andre grunner anses som særlig farlige”	44
5.4.3.1 Særlig farlig for menneskers liv eller helse.....	45
5.4.3.2 Særlig farlig for Norges selvstendighet eller som alvorlig truer grunnleggende nasjonale interesser.....	46
5.5 Kravet til fremgangsmåte ved bruk av skytevåpen	47
5.6 Kan våpeninstruksens adgang til våpenbruk komme i konflikt med EMK art 2?	49
6. Konsekvenser ved ulovlig bruk av skytevåpen.....	51
6.1 Straffeansvar.....	51
6.1.1 Generelt	51
6.1.2 Om Spesialenheten for politisaker	52
6.1.3 Medfører politiets bruk av skytevåpen straffeansvar i praksis?	53
6.2 Arbeidsrettslige og disiplinære sanksjoner	54
7. Avslutning	56
8. Kildeliste.....	58

1. Innledning

1.1 Generelt

Politiet er en del av den utøvende makt i Norge, og har en viktig rolle i dagens samfunn. Norsk politi er satt til å gjennomføre en rekke ulike oppgaver, blant annet forfølgelse av straffbare forhold, forebygging av kriminalitet og opprettholdelse av ro og orden. For å kunne ivareta alle sine funksjoner og ansvarsområder vil det i enkelte tilfeller være nødvendig med maktbruk. På dette området skiller politiet seg ut fra øvrige organer i samfunnet, ved at de som utgangspunkt har enerett på bruk av makt overfor borgerne. Det må i dag anses som alminnelig akseptert at politiet, som vårt samfunns sivile maktapparat, har adgang til å bruke fysisk makt i enkelte situasjoner. Et slikt myndighetsinngrep krever imidlertid at det foreligger lovhjemmel, jf. Grunnloven § 113.

Makt kan utøves i mange former, og bruk av skytevåpen er den sterkeste formen for maktbruk.¹ Dette er et svært inngripende middel, og anvendelse av skytevåpen vil normalt kunne medføre straffeansvar for enhver.² Som følge av sin spesielle samfunnsrolle er imidlertid polititjenestemenn i enkelte situasjoner gitt rettslig adgang til bruk av våpen. I disse tilfellene er de også fritatt fra straffeansvar, forutsatt av at vilkårene for våpenbruk er oppfylt. Selv om vilkårene ikke skulle være oppfylt og bruken av våpen dermed er ulovlig, vil imidlertid ikke dette automatisk medføre straffeansvar for polititjenestemannen.

I Norge bærer politiet som utgangspunkt ikke skytevåpen i den daglige tjenesten. Begrunnelsen for dette vil blant annet kunne være at bevæpning lett kan føre til at flere farlige situasjoner oppstår eller eskalerer. Daglig bevæpning vil også kunne medføre at våpenet

¹ Jf. Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) side 18.

² Både bevæpning og bruk av skytevåpen vil kunne medføre straffeansvar etter en rekke bestemmelser, blant annet strl. §§ 188-190, 263, 271-275 m.m.

oftere blir tatt i bruk. Et av politiets ti grunnprinsipper er dessuten at de skal ha et sivil preg³, noe den strenge reguleringen for bevæpning er et uttrykk for.

Ikke bare er politiets adgang til å bære våpen strengt regulert, lovgivningen stiller også strenge vilkår for å kunne bruke skytevåpenet. Dette medfører at selv om politiet skulle ha hjemmel til å bevæpne seg, vil ikke dette automatisk medføre at de har rettslig adgang til å avfyre skudd. Skal dette skje må lovgivningens vilkår for bruk av våpen også være oppfylt. En konsekvens av de strenge kravene som stilles, er at det bare i de mest alvorlige situasjonene vil være adgang for polititjenestemenn til å avfyre skudd i tjenesten.

Statistikk fra de siste årene⁴ viser at den strenge reguleringen for bruk av skytevåpen fungerer. I perioden 2002-2016 brukte politiet våpen i totalt 41 situasjoner. Det er store variasjoner i bruken fra år til år; i 2007 ble det for eksempel ikke avfyrt et eneste skudd, mens det i 2010 var seks tilfeller av våpenbruk fra politiets side. Antallet skadde som følge av politiets våpenbruk var fra 2002-2016 på 21 personer, mens 4 personer har mistet livet. Det siste tilfellet hvor politiet har skutt og drept en person, var under en politiaksjon i Kristiansand i november 2016. Antall tilfeller av våpenbruk fra politiets side, og skadde eller drepte som følge av dette, er imidlertid svært lavt sammenlignet med mange andre land, se NOU 2017: 9 side 78-80.

1.2 Oppgavens tema og problemstilling

Oppgavens tema er *politiets rettslige adgang til å bruke skytevåpen i tjenesten*. Oppgaven vil i det videre forsøke å finne de rettslige rammene for bruk av skytevåpen, altså hvor *grensen mellom rettmessig og urettmessig avfyring* av skudd med skytevåpen i tjenesten går. Dette innebærer at hovedfokus vil være hvordan det rettslige grunnlaget i politiloven⁵ § 6 og

³ Jf. bla. NOU 1981: 35 s. 75 og St.meld. nr. 42 (2004-2005) s. 9.

⁴ Tall hentet fra NOU 2017: 9 *Politi og bevæpning* side 77 og 78

⁵ Lov 4. august 1995 nr. 53 om politiet (heretter politiloven eller pl.)

våpeninstruksen⁶ § 4-3 skal forstås. Avhandlingen vil avslutningsvis også kort ta for seg hvilke konsekvenser det vil kunne få dersom bruken er utenfor de rettslige rammene.

1.3 Avgrensning av oppgaven

For det første vil ikke de etiske og moralske aspektene ved å bruke skytevåpen mot mennesker bli nærmere behandlet i oppgaven. Dette følger for øvrig av oppgavens problemstilling, da det bare er den rettslige adgangen til politiets bruk av skytevåpen som problematiseres.

Videre foretas det også en avgrensning mot politiets rettslige adgang til å bære skytevåpen, som er detaljert regulert i våpeninstruksen kapittel III. Bevæpning er riktignok en grunnforutsetning for at politiet skal kunne bruke skytevåpen i tjenesten, men vil altså ikke bli behandlet nærmere her. Det forutsettes i det videre at politiet har hjemmel til å bevæpne seg, når den rettslige adgangen til bruk av skytevåpen behandles.

Reglene for lagring (herunder også fremskutt lagring), som er regulert i våpeninstruksen kapittel II, vil heller ikke behandles nærmere i oppgaven. Det samme gjelder reglene for oppbevaring og den nærmere reguleringen av dette i Politidirektoratets rundskriv 2013/013, revidert i Politidirektoratets rundskriv 2016/004.

Heller ikke reglene for opplæring, godkjenningssprøve og kompetansekrav ved bruk av skytevåpen, som blant annet er regulert i RPOD 2016/001 og RPOD 2016/007, vil bli nærmere behandlet. Det forutsettes videre i avhandlingen at disse kravene er oppfylt når en polititjenestemann bruker skytevåpen i tjenesten.

⁶ Forskrift 02. juli 2015 nr. 1088 Våpeninstruks for politiet (heretter våpeninstruksen eller vi.)

Dersom politiet bruker skytevåpen uten at det er rettslig adgang til dette, vil det kunne oppstå spørsmål om mulige konsekvenser og sanksjoner. Dette vil til dels bli behandlet i oppgavens kapittel 6, hvor mulige disiplinære og strafferettslige sanksjoner kort gjøres rede for. Det vil imidlertid foretas en avgrensning mot erstatningsrettslige konsekvenser. Dette er et svært omfattende område, og vil derfor ikke bli nærmere behandlet.

1.4 Begrepsavklaring

Før jeg går videre er det nødvendig med en nærmere presisering av enkelte begreper som vil gå igjen i oppgaven.

1.4.1 Skytevåpen

Dagens våpeninstruks definerer skytevåpen som *alle enhånds og tohånds skytevåpen som er godkjent av Politidirektoratet* i medhold av vi. § 1-5 første ledd bokstav b, jf. vi. § 1-4 sjette ledd. Den nærmere oppregningen er altså overlatt til Politidirektoratet, så lenge den er innenfor rammene fastsatt i vi. § 1-4 sjette ledd. Politidirektoratet kan også i det enkelte oppdrag godkjenne andre våpen enn enhånds og tohånds skytevåpen, jf. vi. § 1-5 første ledd bokstav b annet punktum. Definisjonen skiller seg fra den gamle våpeninstruksen av 1989, som hadde en kasuistisk oppregning av hva som var ansett som skytevåpen, se våpeninstruksen av 1989 § 1. Noen vesentlig realitetsendring fra tidligere instruks representerer det imidlertid ikke⁷.

I det videre er det våpeninstruksens definisjon på skytevåpen som legges til grunn.

⁷ Se ”Ny våpeninstruks for politiet, Innstilling fra arbeidsgruppe til vurdering av behovet for å endre eller supplere gjeldende våpeninstruks for politiet”, avgitt 13.09.2013 (heretter våpeninstruksutredningen) s. 49.

https://www.regjeringen.no/contentassets/8012986965084af0a78624e31892f780/ny_vaapeninstruks_for_politiet-rapport.pdf 8

1.4.2 Bruk av skytevåpen

Bruk av skytevåpen kan forstås på flere måter, og det har vært drøftet av en rekke forfattere hva begrepet omfatter⁸. Det er stort sett enighet om at begrepet ”bruk” både omfatter avfiring av skudd, varselskudd, vådeskudd og trusler med skytevåpen. Jeg vil imidlertid i denne oppgaven bare anvende begrepet ”bruk av skytevåpen” om de tilfeller hvor det *som ledd i utøvelsen av polititjenesten løses skudd rettet mot person*. Det fortas altså en avgrensning mot vådeskudd, varselskudd, trussel med skytevåpen og advarsler om bruk av skytevåpen.

1.5 Oppgavens videre oppbygging

Oppgaven vil i det videre først ta for seg hvilke rettslige reguleringer som tidligere gjaldt og hvilken rettslig adgang politiet tidligere hadde til bruk av skytevåpen i tjenesten. Det vil så bli redegjort for hvilke rettslige reguleringer som i dag er aktuelle på området. I kapittel 4 vil grunnprinsippene for politiets maktbruk behandles nærmere. Disse grunnprinsippene utgjør den ytre rettslige rammen for adgangen til våpenbruk hos politiet. Kapittel 5 vil ta for seg de konkrete vilkårene i våpeninstruksen kapittel IV, som må være oppfylt for at politiet skal kunne avfiring skudd mot person. Det er også her man finner svaret på hvor grensen mellom rettmessig og urettmessig bruk av våpen i tjenesten går. Oppgaven vil til slutt ta for seg eventuelle strafferettslige eller arbeidsrettslige konsekvenser som vil kunne inntre dersom våpenbruken er ulovlig.

⁸ Se bl.a. Ragnar L. Auglend og Henry John Mæland, *Politirett*, 3. Utgave, Oslo 2016, s. 679-680 og Tor-Geir Myhrer, *Som siste utvei*, Oslo 2005 s. 85-89.

2. En kort historisk oversikt over den rettslige adgangen til bruk av skytevåpen

De tidligere politilovene av 1927 og 1936 inneholdt først og fremst reguleringer av organisatorisk art og ikke materielle reguleringer. Mens politiets myndighetsutøvelse og inngrepsmetoder ved straffbare forhold har vært regulert i straffeprosessloven, har politiets fullmakter når det kommer til forebygging av lovbrudd og opprettholdelse av ro og orden i liten grad vært hjemlet i lov. Politiet har imidlertid gjennom lang tid hatt en sedvanerettslig og generell myndighet, ofte kalt politiets *generalfullmakt*, til å gjennomføre nødvendige og forholdsmessige tiltak for å opprettholde ro og orden og for å hindre lovbrudd⁹. Denne har representert et unntak fra legalitetsprinsippet. Hva denne generalfullmaktens nærmere innhold har vært, herunder hvilke inngrep som kunne foretas, har derimot ikke vært fullstendig avklart.

Før dagens politilov trådte i kraft i 1995, fantes det altså ingen generell lovhjemmel for politiets adgang til bruk av makt i tjenesten. Ved maktbruk under pågrep ble ofte straffeloven 1902 § 48 tredje ledd, jf. første og annet ledd, brukt som rettslig grunnlag. Ved bruk av makt i andre situasjoner ble ofte den sedvanerettslige myndigheten i generalfullmakten med støtte i straffeloven 1902 §§ 47 og 48 lagt til grunn som hjemmel, med mindre det fantes andre konkrete hjemmelsgrunnlag. Først ved ikrafttredelsen av politiloven av 1995 fikk Norge en politilov som regulerte alle de sentrale politirettslige spørsmål, herunder også en generell hjemmel til politiets bruk av makt i pl. § 6 fjerde ledd.

Ettersom det tidligere ikke fantes noen generell lovhjemmel for politiets bruk av maktmiddel, og generalfullmaktens grenser til dels var uklare, ble det nødvendig med nærmere reguleringer i tjenesteinstrukser. For bruk av skytevåpen ble det i 1962 laget en felles våpeninstruks for politiet. Denne var den primære reguleringen på området frem til vår forrige

⁹ Jf. Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) side 5

våpeninstruks trådte i kraft i 1989. Den rettslige adgangen til bruk av våpen ble i våpeninstruksen av 1962 regulert i § 6, og hadde følgende ordlyd:

”Skytevåpen kan bare brukes mot person når lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt eller dette åpenbart ikke vil føre fram, og det er påtrengende nødvendig for å:

- a. Gjennomføre lovlig pågriping eller hindre at fanger unnviker, hvis den straffbare handling gjelder en alvorlig forbrytelse,
- b. Gjenopprette ro og orden under uroligheter, oppløp og lignende, hvor det er fare for eller trues med at det vil bli øvet vold mot personer eller gods, og det om mulig først er gitt påbud til mengden om å begi seg rolig bort,
- c. Hindre forsøk på å øve alvorlig vold mot person, eller vesentlig skade på fremmed eiendom, samfunnsviktig institusjon, innretning, bedrift eller arbeid
- d. Forsvare seg mot alvorlige (farlige) angrep under utførelse av tjeneste.”

Som vi vil se av den videre gjennomgangen stiller både våpeninstruksen av 1989 § 19 og dagens våpeninstruks av 2015 § 4-3 vesentlig strengere vilkår for bruk av skytevåpen. Dette kommer spesielt til uttrykk ved at det i dag er krav til ”absolutt nødvendighet”, samt at tilfellene hvor det kan anvendes skytevåpen er færre og vesentlig snevrere i dagens instruks.

3. De rettslige reguleringene for bruk av skytevåpen

Rettskildebildet på området er fortsatt preget av få lovbestemmelser, og de detaljerte reguleringene finner man først og fremst i instruksjer og rundskriv. Det foreligger også lite praksis fra Høyesterett og andre rettsinstanser som berører politiets bruk av skytevåpen. Mye av grunnen til dette er trolig at politiet er meget tilbakeholdne med å anvende våpen, og at problemstillingen derfor sjelden kommer på spissen.

Sentrale reguleringer som har innvirkning på politiets adgang til bruk av våpen er blant annet Grunnloven §§ 93 og 113, Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 2 og 3, politiloven § 6, politiinstruksen kapittel 3, våpeninstruksen kapittel IV og straffeloven § 18. Det vil i punkt 3.1 bli nærmere redegjort for de rettslige skrankene i Grunnloven og EMK, før selve det rettslige grunnlaget vil bli nærmere redegjort for og drøftet i punkt 3.2.

3.1 Konstitusjonelle og internasjonale reguleringer

3.1.1 Legalitetsprinsippet

I alle moderne rettsstater er det et alminnelig prinsipp at inngrep av offentlige myndigheter overfor borgerne må ha *hjemmel i lovgivning*¹⁰. I Norge betegnes prinsippet som *legalitetsprinsippet*. Kravet til hjemmel for å foreta inngrep har flere begrunnelser og skal ivareta flere hensyn. For det første skal prinsippet ivareta den generelle rettssikkerheten og forhindre at det skjer myndighetsmisbruk, ved at den utøvende og den dømmende makt må ha ”tillatelse” fra den lovgivende myndighet til å foreta inngrep. Videre sikrer prinsippet også forutberegnelighet og den enkeltes rettssikkerhet, ved at myndighetene på forhånd må ha klar hjemmel for å foreta inngrep. Kravet til hjemmel gjør også at det i ettertid skal være mulighet for å kontrollere myndighetsinngrepene.

¹⁰ Se Dokument 16 (2011-2012) s. 246

I Norge har legalitetsprinsippet i lang tid vært ansett som et *sedvanerettslig prinsipp av grunnlovs rang*¹¹. Ved grunnlovsrevisjonen i 2014 ble legalitetsprinsippet i sin alminnelighet grunnlovsforankret i GrL. § 113. Bestemmelsen slår fast at myndighetenes inngrep overfor den enkelte må ha grunnlag i lov, altså må det foreligge inngrepshjemmel enten i formell lov eller i forskrift vedtatt med hjemmel i lov.¹²

Også i EMK og i EMDs praksis stilles det en rekke krav dersom det skal foretas inngrep i rettighetene som vernes av konvensjonen. For det første stilles det krav om at det må foreligge *nasjonal hjemmel for inngrepet*. Dette betegnes gjerne som hjemmelskravet. Videre kreves det også at *inngrepet må være begrunnet i et konkret formål og at inngrepet anses nødvendig i et demokratisk samfunn*.¹³ Enkelte bestemmelser i EMK, herunder artikkel 2, har en nærmere regulering av hvilke formål som vil kunne begrunne et inngrep i den vernede rettigheten og en konkretisering av nødvendighetskravet. Jeg kommer derfor nærmere tilbake til de to sistnevnte kravene under behandlingen av EMK art. 2.2.

Når det gjelder kravet til nasjonal hjemmel for å kunne foreta inngrep, er det i rettspraksis fra EMD lagt til grunn at dette skal tolkes likt i alle bestemmelsene¹⁴. I motsetning til i norsk rett aksepterer imidlertid EMK også ulovfestet rett, internasjonal rett og alminnelige rettsprinsipper¹⁵. Derimot stiller EMK visse materielle krav til kvaliteten på hjemmelen; denne må være *tilstrekkelig klar* til at borgerne forstår hva normen går ut på og kan forutberegne sin stilling, og den må være *tilgjengelig for allmenheten*.¹⁶ Jo alvorligere inngrep det er snakk om, jo strengere krav stilles det til hjemmelens klarhet og tilgjengelighet. Disse

¹¹ Dokument 16 (2011-2012) s. 246

¹² Jf. Dokument 16 (2011-2012) s. 247

¹³ Kravene som stilles for å kunne foreta inngrep kommer til uttrykk i enkelte bestemmelser i EMK, og må også kunne anses som sikker rett. Se for øvrig også Jørgen Aall, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4. utgave, Bergen 2015 s. 154-157.

¹⁴ Se blant annet EMDs dom 02.08.1984 *Malone mot Storbritannia* avsnitt 66.

¹⁵ Jf. EMDs dom 26.04.1979 *The Sunday Times mot Storbritannia (No 1)* avsnitt 47

¹⁶ Jf. EMDs dom 26.04.1979 *The Sunday Times mot Storbritannia (No 1)* avsnitt 49

kravene ser også ut til å legges til grunn i norsk retts krav til lovhjemmel, se blant annet Høyesteretts avgjørelse Rt. 2014 s. 1105 avsnitt 30.

Det er på det rene at politiets bruk av skytevåpen mot en person vil være et alvorlig inngrep i dens frihet, og at det derfor stilles strenge krav til lovhjemmel for at et slik bruk skal kunne finne sted. Legalitetsprinsippet innebærer for det første at det må foreligge tilstrekkelig klar og tilgjengelig hjemmel for politiet til å foreta selve inngrepet. Dette vil normalt foreligge enten gjennom straffeprosesslovens regler ved straffbare forhold, eller i politiloven §§ 7-14 når hovedformålet er opprettholdelse av offentlig ro og orden. Videre innebærer også hjemmelskravet at det må foreligge tilstrekkelig klar og tilgjengelig hjemmel for politiet til å bruke den konkrete inngrepsmåten. Om hjemmelskravet til bruk av skytevåpen er tilstrekkelig oppfylt vil jeg komme nærmere tilbake til i punkt 3.2.3.

Legalitetsprinsippet må også ses i sammenheng med *lex superior-* og *lex specialis-prinsippet*. Bruk av skytevåpen vil kunne være straffbart etter en rekke bestemmelser i straffeloven, og også polititjenestemenn er som utgangspunkt nødt til å påse at de ikke handler i strid med disse bestemmelsene. For at disse skal kunne unntas fra et slikt straffeansvar må det foreligge hjemmel for dette. Denne hjemmelen må minst ha samme rettslige rang som straffebestemmelsen (*lex superior*) og ved lik rang må hjemmelen være en særregulering (*lex specialis*). Samlet sett utgjør disse prinsippene de viktigste rammene for politiets myndighetsutøvelse.¹⁷

3.1.2 Andre EMK- rettslige og konstitusjonelle skranker

Det følger av GrL. § 92 at staten skal respektere og sikre menneskerettighetene som er nedfelt i Grunnloven og i bindende traktater. Videre er det i menneskerettsloven § 3, jf. § 2 slått fast at Den europeiske menneskerettighetskonvensjon skal gjelde som norsk lov, og ved motstrid

¹⁷ Jf. Auglend og Mæland s. 609

gå foran annen norsk lovgivning.¹⁸ Dette betyr altså at EMK kan begrense adgangen til bruk av skytevåpen. Det vil naturligvis også reguleringer i Grunnloven kunne gjøre.

Aktuelle begrensninger i politiets adgang til bruk av skytevåpen finner vi i EMK art. 2 og Grl. § 93 første ledd som verner retten til liv. Videre vil EMK art. 3 og Grl. § 93 annet ledd også kunne være aktuelle, da de angir forbud mot tortur og annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Det er i forarbeidene og rettspraksis slått fast at Grunnlovens vern av menneskerettighetene skal tolkes i lys av de folkerettslige forpliktelsene, og at det kan gjøres unntak fra vernet i tråd med de unntak som gjelder i EMK¹⁹. På bakgrunn av dette finner jeg videre det bare nødvendig å redegjøre for de EMK-rettslige begrensningene, da det samme vil gjelde for grunnlovsbestemmelsene.

3.1.2.1 EMK artikkel 2 – retten til liv

Hva omfattes av vernet av retten til liv? – EMK artikkel 2.1

EMK art. 2.1 slår fast at retten til liv skal beskyttes ved lov, og at som utgangspunkt skal ingen bli berøvet livet med hensikt. Staten er altså for det første forpliktet til å beskytte borgernes liv gjennom positive tiltak som forhindrer at drap skjer, blant annet gjennom lovgivning. Videre har også staten en negativ plikt til ikke å foreta inngrep som medfører at noen mister livet, med mindre det er tillatt etter EMK art. 2.2. Dette vil fort kunne komme på spissen når politiet avfyre skudd mot en person.

Etter bestemmelsens ordlyd er det bare tilfeller hvor noen har blitt *berøvet livet med hensikt* som omfattes. EMD har imidlertid i dom 27.09.1995 *McCann mfl. mot Storbritannia* avsnitt 148 slått fast at bestemmelsen også omfatter tilfeller der det er en *utilsiktet* følge at personen

¹⁸ Se for øvrig også pl. § 3 som slår fast at loven må praktiseres i samsvar med folkeretten.

¹⁹ Se Dokument 16 (2011-2012) s. 106, Rt. 2015 s. 93 (avsnitt 57 og 60) og Rt. 2015 s. 155 (avsnitt 40 og 52)

dør.²⁰ Bestemmelsen kommer altså til anvendelse også i de situasjoner hvor politiet lovlig avfyrrer skudd og det medfører at noen mister livet, selv om dette ikke var hensikten.

Det har vært debattert rundt hvorvidt EMK art. 2 kommer til anvendelse dersom den det skytes mot bare blir skadet, og målet heller ikke har vært å ta livet av personen. Etter ordlyden vil ikke tilfellet falle inn under EMK art. 2, og alternativet ville vært å vurdere om det foreligger krenkelse av blant annet EMK art. 3. De beste grunner taler imidlertid for at tilfellet bør bedømmes etter EMK art. 2, ettersom bruk av skytevåpen er et meget inngripende tiltak som regelmessig vil være av *livstruende art*. Dette har også EMD konkludert med, blant annet i dom 20.12.2004 *Makaratzis mot Hellas*. I denne saken var tilfellet at klageren hadde unnlatt å stoppe bilen han kjørte, til tross for politiets kommando om dette. Han hadde istedenfor fortsatt en meget risikofylt kjøring, og det oppsto store skader. Politiet prøvde å stanse ham med en rekke midler, uten at dette fungerte. Det ble da rettet en rekke skudd mot bilen. Politiet anførte at våpenbruken var for å treffe hjulene på bilen. Klageren ble imidlertid truffet av flere skudd, men overlevde. EMD konkluderte her med at EMK art. 2 måtte anvendes til tross for at klageren overlevde, fordi "the applicant was the victim of conduct which, by its very nature, put his life at risk" (avsnitt 55). Bestemmelsen er altså anvendelig også i tilfeller hvor personen ikke mister livet, men maktmiddelbruken er så alvorlig at risikoen for at liv går tapt er stor.

Unntak fra vernet av retten til liv – EMK artikkel 2.2

Plikten etter EMK art. 2.1 til ikke å foreta inngrep som medfører at noen mister livet er imidlertid ikke absolutt. Det følger av EMK art. 2.2 at berøvelse av liv ikke er i strid med bestemmelsen dersom det foreligger *tilstrekkelig hjemmel* for inngrepet i nasjonal lovgivning (hjemmelskravet, som redegjort for i punkt 3.1.1), dersom *en av de tre opplistede situasjonene* i bestemmelsen foreligger (konkretisering av formålskravet), og dersom

²⁰ Se også EMDs dom 28.05.2002 *McShane mot Storbritannia* avsnitt 101 og EMDs dom 04.05.2001 *Kelly mfl. mot Storbritannia* avsnitt 93.

maktbruken *ikke går lengre enn det som er absolutt nødvendig* (konkretisering av nødvendighetskravet).

De tre typer situasjoner hvor det etter art. 2.2 bokstav a-c er tillatt å bruke makt som kan resultere i tap av liv, er når personer forsvares mot ulovlig vold, ved en lovlig pågripelse eller ved hindring av flukt når noen holdes i lovlig forvaring, og når opptøyer eller opprør skal stanses på en lovlig måte. Dette er en uttømmende regulering av hvilke formål som vil kunne begrunne et inngrep i vernet av retten til liv. Bruk av skytevåpen mot person kan ikke anvendes i noen andre typer situasjoner enn de oppregnede tilfellene. Det vil altså ikke kunne brukes i situasjoner bare for å beskytte rene materielle verdier.

For at politiets våpenbruk med eventuelle dødelige konsekvenser ikke skal stride mot vernet i EMK art. 2, må inngrepet også være "absolutely necessary" for å oppnå et av formålene som er oppregnet i bestemmelsen. Dette er en konkretisering og innsnevring av nødvendighetskravet som alltid må være oppfylt ved inngrep i EMK-vernede rettigheter. Hva som ligger i kravet må vurderes konkret i hvert enkelt tilfelle. Ordlyden peker i retning av at det er et strengt krav, og at bruk av skytevåpen må være den eneste muligheten man har for å løse en av de opplistede situasjonene. Også EMD har i sin praksis lagt til grunn at kravet skal tolkes strengt, og at kravet til proporsjonalitet mellom bruken og det som oppnås må stilles svært høyt.²¹ Ettersom maktbruk med risiko for tap av liv er det mest inngripende tiltak som kan benyttes, peker også reelle hensyn i retning av at skytevåpen bare må anvendes som absolutt siste utvei. EMD har i sin praksis likevel vært noe restriktive med å overprøve statens vurdering av dette vilkåret. Det er i flere avgjørelser lagt til grunn at bruken av makt må anses akseptabel når den hos tjenestemennene var begrunnet i en oppriktig overbevisning om at den var absolutt nødvendig for å oppnå et av de nevnte formål og fremsto som objektivt berettiget,

²¹ Se blant annet EMDs dom 27.09.1995 *McCann mfl. mot Storbritannia* avsnitt 149 og 150

selv om det i ettertid viser seg at det er gjort feilvurderinger.²²Å stille strengere krav enn dette ville være å pålegge staten og polititjenestemennene en uforholdsmessig byrde.

Om den rettslige adgangen til bruk av skytevåpen i norsk lovgivning kan komme i konflikt med vernet i EMK art. 2, vil jeg komme tilbake til i punkt 5.6.

3.1.2.2 EMK artikkel 3 – forbud mot tortur m.m.

Også EMK art. 3, som slår fast at ingen må bli utsatt for tortur eller annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling, vil etter forholdene kunne begrense politiets adgang til bruk av skytevåpen. Bestemmelsen har imidlertid sjelden vært oppe til vurdering hos EMD i forbindelse med politiets våpenbruk, nettopp fordi det da er så stor risiko for at liv går tapt at det vurderes under EMK art. 2.

EMK art. 3 vil likevel kunne være aktuell i enkelte tilfeller hvor EMK art. 2 ikke kommer til anvendelse. I EMDs dom 23.02.2006 *Tzekov mot Bulgaria* var saksforholdet at klager hadde kjørt en hestevogn med mais han hadde stjålet. Politiet så dette og fant det mistenkelig, og besluttet å stanse klager for å utføre en identitetskontroll. Klager stanset imidlertid ikke, og pga. mangel på andre mulige inngrepsmetoder avfyrte politiet fire skudd med spesialammunisjon mot klager og vognen for å få den til å stanse. Et av skuddene traff klager i ryggen, men han ble ikke livstruende skadet. Spesialammunisjonen som ble brukt var en type plastkuler som politiet anvendte for å stoppe kjøretøy, og var ikke egnet til å ta liv. På denne bakgrunn kom EMD til at EMK art. 2 ikke var anvendelig, da bruken ikke innebar en så stor risiko for dødelig utfall som bruk av vanlig ammunisjon utgjør. Forholdet ble derfor heller vurdert under art. 3, og domstolen kom til at det forelå krenkelse av bestemmelsen. Å bli beskutt var en slik psykisk belastning at det måtte anses å falle inn under art. 3. Domstolen fant ikke at det forelå omstendigheter som kunne begrunne at et slikt inngrep var nødvendig, ettersom det eneste formålet med våpenbruken hadde vært å stanse personen. Dommen

²² Blant annet EMDs dom 27.09.1995 *McCann mfl. mot Storbritannia* avsnitt 200 og EMDs dom 13.03.2007 *Huohvanainen mot Finland* avsnitt 96

illustrerer at normalt vil all polisiær bruk av skytevåpen bli vurdert under EMK art. 2, men dersom helt spesielle forhold medfører at risikoen for tap av liv ikke er så stor, vil forholdet vurderes etter EMK art. 3.

Etter ordlyden er forbudet i EMK art. 3 mot tortur og annen umenneskelig eller nedverdiggende behandling absolutt. Ved vurderingen av om det foreligger brudd på bestemmelsen, ser imidlertid EMD i sin praksis ut til å ha bygd inn en nødvendighets- og forholdsmessighetsvurdering, slik at enkelte inngrep ikke anses som konvensjonsstridige²³. Jeg går derimot ikke nærmere inn på dette, da EMK art. 3 som illustrert ovenfor bare vil være aktuell i helt spesielle tilfeller ved politiets bruk av skytevåpen.

3.2 Annen intern norsk rett

3.2.1 Politiloven

Politiets rettslige adgang til bruk av makt følger først og fremst av politiloven § 6 fjerde ledd, som slår fast at makt bare kan brukes under tjenesteutførelsen dersom det er *nødvendig og forsvarlig*. Denne bestemmelsen vil være det rettslige utgangspunkt for politiets adgang til bruk av våpen, ettersom en slik bruk er den sterkeste formen for maktutøvelse. Sammen med politiloven § 6 annet ledd som stiller krav til at utøvelsen av politimyndigheten skal være av *nødvendig og forholdsmessig* art, samt også nærmere reguleringer i politiinstruksen §§ 3-1 og 3-2, utgjør dette de generelle rettslige rammene for politiets adgang til bruk av skytevåpen.

Det er i forarbeidene slått fast at politiloven § 6 fjerde ledd er en hjemmelsbestemmelse for bruk av makt som inngrepsmetode²⁴. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at bestemmelsen ikke gir en generell adgang for politiet til å foreta inngrep. For å kunne foreta

²³ Se bla. EMDs dom 20.06.2002 *Berlinski mot Polen* avsnitt 59 og 62 og dom av 11.07.2006 *Jalloh mot Tyskland* avsnitt 67.

²⁴ Jf. Ot.prp. nr.22 (1994–1995) side 18

inngrep må det foreligge en selvstendig inngrepshjemmel ²⁵. Selv om pl. § 6 fjerde ledd gir adgang til bruk av makt som inngrepsmetode, må også selve inngrepshjemmelen åpne for at dette er en lovlig metode i det konkrete tilfellet. Hvis inngrepshjemmelen må forstås slik at makt ikke kan brukes som gjennomføringsmetode, vil ikke pl. § 6 fjerde ledd være tilstrekkelig som hjemmel. Det er altså et todelt hjemmelsspørsmål, hvor man først må se om det foreligger hjemmel til å foreta et konkret inngrep i den aktuelle situasjon, for deretter å se på om denne inngrepshjemmelen og pl. § 6 fjerde ledd åpner for at bruk av skytevåpen kan anvendes som inngrepsmetode i det konkrete tilfellet.

3.2.2 Våpeninstruksen

Pl. § 6 annet og fjerde ledd regulerer bare den generelle adgangen til maktmiddelbruk, og sier ikke noe nærmere om bruken av det enkelte maktmiddel, herunder anvendelse av skytevåpen. Det har derfor vært nødvendig å regulere dette mer inngående i egne instruksjer, og dette er gjort i medhold av pl. § 29.

Politiets adgang til bruk av skytevåpen er nærmere regulert i våpeninstruks for politiet, gitt ved forskrift 02.07.2015 nr. 1088 av Justis- og beredskapsdepartementet. Denne trådte i kraft 01.04.2016, og erstattet da den gamle våpeninstruksen av 1989. Det er foretatt enkelte prosessuelle endringer og reguleringen er langt mer oversiktlig, men materielt sett innebærer den nye våpeninstruksen få reelle endringer. Dette gjelder ikke minst for reglene om adgangen til selve bruken av skytevåpen i tjenesten, som er detaljert regulert i våpeninstruksen kapittel IV, og da spesielt vi. § 4-3 som regulerer vilkårene for bruk.

3.2.3 Er hjemmelskravet oppfylt?

Bruk av skytevåpen er som tidligere nevnt politiets sterkeste og mest inngripende maktmiddel, hvor risikoen for alvorlige konsekvenser er stor. Likevel er adgangen til våpenbruk bare regulert i pl. § 6 fjerde ledd i selve loven, mens detaljreguleringen er plassert i

²⁵ For eksempel vil inngrepshjemmelen for håndhevelse av offentlig ro og orden kunne være pl. § 7, jf. § 6 annet ledd.

våpeninstruksen. Det kan derfor stilles spørsmål ved om adgangen til våpenbruk etter pl. § 6 fjerde ledd, jf. pl. § 29, jf. vi. § 4-3 oppfyller kravene til lovhjemmel som EMK og Grl. § 113 stiller.

Det er på det rene at pl. § 6 fjerde ledd oppfyller kravet i norsk rett om at det må foreligge *formell lovhjemmel*. Ettersom våpeninstruksen er gitt i medhold av pl. § 29, oppfyller også denne det formelle kravet til lovhjemmel. Det er likevel nødvendig å påpeke at pl. § 29 ikke regulerer hva det materielle innholdet i våpeninstruksen skal være. Dette innebærer at Justis- og beredskapsdepartementet står fritt til å endre instruksen og dens innhold slik de måtte ønske uten Stortingets godkjenning, så lenge de holder seg innenfor rammene av lovgivningen. Det vil i prinsippet bety at de kan utvide eller innskrenke adgangen til bruk av skytevåpen, noe som er lite forutberegnelig. Det medfører dessuten en større risiko for myndighetsmisbruk enn om endringene måtte foretas ved lovendring. Dette må kunne sies å være en svakhet ved dagens regelverk.

Pl. § 6 fjerde ledd stiller bare krav om at våpenbruken må være ”nødvendig og forsvarlig”. Dette er en svært skjønsmessig og vag bestemmelse, og gjør det vanskelig for folk flest å vite når politiet har adgang til å bruke våpen. Dette leder igjen til manglende forutberegnelighet. Ettersom bruk av skytevåpen er et svært alvorlig inngrep i friheten til den enkelte borger, må det stilles strenge krav til en *klar hjemmel*. Pl. § 6 fjerde ledd alene kan neppe sies å oppfylle et slikt klarhetskrav. Ser man derimot pl. § 6 fjerde ledd og våpeninstruksens bestemmelser samlet, må likevel *klarhetskravet* anses oppfylt, ettersom våpeninstruksen har en detaljert og oversiktlig regulering over adgangen til bruk av skytevåpen.

En annen svakhet med dagens regelverk er at detaljreguleringen på området står i våpeninstruksen. Dette gjør at den er vanskeligere tilgjengelig enn hvis den hadde vært

regulert direkte i loven. Instruksen er likevel offentlig tilgjengelig via lovdata, og *kravet til tilgjengelighet* er derfor formelt sett oppfylt.²⁶

Ettersom hovedreguleringen på området er inntatt i våpeninstruksen i stedet for direkte i lov, oppstår det også enkelte problemer med *hjemmelens trinnhøyde*. Ettersom instruks er under lov i rettskildemessig rang, vil ikke våpeninstruksens bestemmelse kunne være et særskilt hjemmelsgrunnlag som gjør bruk av skytevåpen rettmessig, og dermed unntar polititjenestemenn for straff. Likevel må det her kunne legges til grunn at pl. § 6 fjerde ledd i dette tilfellet anses som hovedhjemmelen for rettmessig bruk av skytevåpen, og er å anse som *lex specialis* med tilstrekkelig trinnhøyde i forhold til straffelovens bestemmelser, slik at denne fritar polititjenestemenn fra straff. Dette synes også forutsatt i forarbeidene.²⁷

Etter dette må de ulike aspektene av hjemmelskravet anses oppfylt²⁸. Det er som påpekt ovenfor likevel en rekke svakheter ved dagens regulering. Dette ville enkelt kunne vært løst ved å innta våpeninstruksens vilkår for våpenbruk i selve loven. Dette er også påpekt av personer og grupper med innsikt i fagfeltet. Sist ut var Bevæpningsutvalget som i NOU 2017: 9 *Politi og bevæpning* side 65 uttaler: ”Når det gjelder våpeninstruksens rettslige forankring, tilsier både hensynet til tilgjengeligheten til informasjon for allmenheten og den demokratiske kontrollen med politiets adgang til å bruke våpen at de sentrale kriteriene for bruk tas inn i politiloven.”

²⁶ Se våpeninstruksutredningen side 42

²⁷ For en nærmere redegjørelse av dette, se Tor-Geir Myhrer, *Våpeninstruks for politiet - Kommentirutgave*, Oslo 2016, side 24-25

²⁸ Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) s. 18-19 og Innst.O. nr. 44 (1994-95) s. 3-4. Dette er også lagt til grunn av flere juridiske forfattere, se Auglend og Mæland s. 667 og Myhrer, *Våpeninstruks for politiet - Kommentirutgave*, s. 23-31.

3.2.4 Forholdet til straffeloven § 18 som hjemmelsgrunnlag

Straffeloven § 18 første ledd gjør en ellers straffbar handling straffri dersom den er foretatt for å avverge et rettstridig angrep, forutsatt av at den ”ikke går lengre enn nødvendig” og ”ikke åpenbart går ut over det som er forsvarlig”. Strl. § 18 annet ledd gir første ledd tilsvarende anvendelse dersom det foretas en lovlig pågripelse, selv om det ikke foreligger noe ulovlig angrep fra den man forsøker å pågripe. Etter ordlyden er bestemmelsen anvendelig uansett hvem som foretar pågripelsen, men den vil spesielt være aktuell for politiet ettersom de ofte har hjemmel til å foreta en lovlig pågripelse.²⁹ Bruk av skytevåpen for å foreta en pågripelse eller en avverging av et ulovlig angrep vil altså kunne være straffri for politiet dersom vilkårene om nødvendighet og forsvarlighet er oppfylt.

Nødvergebestemmelsen i strl. § 18 annet ledd, jf. første ledd (tidligere strl. 1902 § 48 tredje ledd, jf. annet og første ledd) ble før politiloven trådte i kraft ofte brukt som rettslig grunnlag for politiets bruk av skytevåpen. Ettersom pl. § 6 fjerde ledd, jf. pl. § 29, jf. vi. § 4-3 nå positivt hjemler adgangen til bruk av våpen og fritar tjenestemenn for straffeansvar, er ikke strl. § 18 annet ledd, jf. første ledd like nødvendig som hjemmelsgrunnlag lengre. Det som imidlertid må vurderes er om bestemmelsen i dag har noen selvstendig betydning når det kommer til politiets maktbruk, eller om pl. § 6 fjerde ledd regulerer dette uttømmende.

Dette spørsmålet har blitt nærmere vurdert av Høyesterett i Rt. 2007 s. 1172. Saken gjaldt spørsmål om straffeansvar for tre polititjenestemenn for maktbruk ved en pågripelse de utførte. Polititjenestemennene, som var tiltalt for blant annet legemsfornærmelse/beskadigelse, skadeverk og grov uforstand i tjenesten, ble i lagmannsretten frifunnet ettersom flertallet fant at maktbruken var rettmessig etter strl. 1902 § 48 tredje ledd. Påtalemyndigheten (her Spesialenheten) anket avgjørelsen til Høyesterett med prinsippal anførsel om at politiets bruk av makt var uttømmende regulert i pl. § 6 annet og fjerde ledd, og at lagmannsretten derfor hadde anvendt feil bestemmelse da de brukte strl. 1902 § 48 tredje ledd. Denne anførselen var ikke Høyesterett enig i, og etter gjennomgang av

²⁹ Bestemmelser som regulerer lovlige pågripelser er blant annet strpl. §§ 88, 115, 171-176 og pl. §§ 8 og 9.

forarbeidene til politiloven³⁰ kom førstvoterende til at formålet ved vedtakelsen av politiloven først og fremst var å kodifisere politiets fullmakter, og ikke å foreta noen endring ved anvendelsen av strl. 1902 § 48 tredje ledd. I avsnitt 32 konkluderes det med at "(...) spørsmålet om straffrihet for polititjenestemenns handlinger i forbindelse med pågripelse må fortsatt vurderes ut fra straffeloven § 48 tredje ledd, det vil si at avgjørelsen vil måtte bero på om handlingen var nødvendig og om den må anses "ubetinget utilbørlig" (som tidligere var vilkårene for straffrihet). Dette rettslige standpunkt har senere blitt fulgt opp av Høyesterett i Rt. 2007 s. 1473 (avsnitt 11) og Rt. 2008 s. 686 (avsnitt 19-22).

Høyesterett konkluderte altså med at strl. 1902 § 48 tredje ledd hadde selvstendig betydning, til tross for at den i enkelte tilfeller åpner for en noe videre adgang for straffri maktutøvelse enn det som følger av politiloven § 6 fjerde ledd. Førstvoterende påpeker imidlertid i Rt. 2007 s. 1172 (avsnitt 34) på at uttrykket "ubetinget utilbørlig" i strl. 1902 § 48 tredje ledd er en rettslig standard hvor innholdet vil kunne variere. Videre uttales det i samme avsnitt at ved vurderingen av vilkåret må prinsippene for politiets tjenesteutøvelse i pl. § 6 annet og fjerde ledd, politiinstruksen og annet regelverk komme sentralt inn i vurderingen. Politilovens regler for maktutøvelse vil altså likevel være av sentral betydning ved vurderingen av om handlingen er straffri etter nødvergebestemmelsen.

Etter at den nye straffeloven trådte i kraft, vil maktbruk ved pågripelse bare være straffri etter nødvergebestemmelsen i strl. § 18 dersom den er "nødvendig" og "ikke går åpenbart ut over hva som er forsvarlig". Dette er etter ordlyden strengere vilkår enn den tidligere nødvergebestemmelsen (strl.1902 § 48 annet ledd) hvor handlingen ikke måtte være "ubetinget utilbørlig". Det kan derfor oppstå spørsmål om vedtakelsen av den nye straffeloven medfører noen realitetsendring for straffriheten ved politiets maktbruk. Det uttales imidlertid i forarbeidene til den nye straffeloven at § 18 "annet ledd" viderefører regelen i § 48 tredje ledd i den gjeldende straffeloven. Bestemmelsen har fått en mer moderne språklig utforming, men det er ikke meningen å foreta realitetsendringer³¹. Det som er sagt om strl. 1902 § 48 tredje

³⁰ Ot.prp. nr.22 (1994–1995) s. 18

³¹ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 421

ledd vil altså fortsatt være anvendelig, og ikrafttredelsen innebærer dermed ikke noen realitetsendring.

Som vi altså ser har nødvergebestemmelsen i strl. § 18 en viss selvstendig betydning når det kommer til politiets adgang til bruk av skytevåpen, selv om prinsippene i politiloven også vil stå sentralt her. Bestemmelsen gir en noe videre ramme for straffrihet ved bruk av skytevåpen, slik at handlingen ikke nødvendigvis anses som straffbar selv om hjemmelen etter pl. § 6 fjerde ledd er overskredet og handlingen er urettmessig. Selv om bruken er ulovlig og rettsstridig medfører den altså nødvendigvis ikke straffeansvar. Dette har også Høyesterett lagt til grunn, og i Rt. 1995 s. 661 (s. 664) uttales det at: ”I den forbindelse er det grunn til å understreke at politiet er det organ som kan utøve maktanvendelse overfor borgerne uten at dette uten videre skal føre til strafferettslige reaksjoner. Dette er helt nødvendig for at politiet må kunne utøve den makt som anses nødvendig for å få gjennomført tjenesteoppdraget. Vurderingen må skje der og da og det må levnes politiet en forholdsvis romslig ramme når man skal vurdere handlingen i ettertid”. Den spesielle rollen politiet har som håndhevende og utøvende myndighet medfører altså at de må gis større romslighet ved vurderingen av handlingens straffbarhet.

4. De generelle rammene for politiets bruk av våpen – politiloven § 6 annet og fjerde ledd

4.1 Innledning

I dette kapittelet vil det redegjøres nærmere for grunnprinsippene som gjelder ved all politiutøvelse, og som utgjør de overordnede materielle begrensningene og ytre rammene for politiets rettslige adgang til bruk av våpen. Disse er nærmere regulert i politiloven § 6. Bestemmelsen kommer til anvendelse uavhengig av hvilken oppgave som skal utføres av politiet og hvilket hjemmelsgrunnlag som foreligger. Reguleringen er derimot ikke et selvstendig grunnlag for å foreta en tjenestehandling, men angir rammer for hvordan en slik handling skal utføres når det foreligger inngrepshjemmel, jf. Ot.prp. nr.22 (1994–1995) s. 60.

Ved politiets maktutøvelse, herunder også bruk av skytevåpen, har særlig pl. § 6 annet og fjerde ledd stor betydning. Av disse følger det at:

”Politiet skal ikke ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige, eller uten at slike forgjeves har vært forsøkt. De midler som anvendes må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene forøvrig.” (annet ledd)

”Politiet kan anvende makt under tjenesteutførelsen i den utstrekning det er nødvendig og forsvarlig.” (fjerde ledd)

Pl. § 6 annet ledd gir uttrykk for behovs- og proporsjonalitetsprinsippet, som stiller krav om at midlene som tas i bruk av politiet må være *nødvendige og forholdsmessige*. Fjerde ledd, som bare gjelder for maktanvendelse, presiserer at en eventuell maktbruk må være *nødvendig og forsvarlig*. Prinsippene som kommer til uttrykk her utgjør rammene for når politiet kan anvende makt, og vil være avgjørende for maktens intensitet, varighet, omfang og valg av maktmiddel. Maktanvendelse som ikke er nødvendig, forholdsmessig og forsvarlig er ulovlig, selv om vilkårene i inngrepshjemmelen er oppfylt. Det nærmere innholdet i prinsippene vil variere alt etter hvilken situasjon det er snakk om, og hvilke midler det vil være aktuelt å

anvende. Ved bruk av de alvorligste maktmidlene vil kravene naturligvis være strengere enn ved de mildere midlene.

Ettersom politiets bruk av skytevåpen er den mest alvorlige og inngripende formen for maktbruk, har det vært nødvendig å foreta innskrenkinger av grunnprinsippene i pl. § 6 i disse tilfellene, jf. Ot.prp.nr 22 (1994-1995) side 18-19. Dette er gjort i våpeninstruksen, som konkretiserer og innsnevrer adgangen til våpenbruk i stor grad. På denne måten sikrer man at politiets våpenbruk er innenfor lovens grenser for adgangen til bruk av makt. *I praksis innebærer innsnevringen at dersom vilkårene for våpenbruk i våpeninstruksen ikke er oppfylt, er det heller ikke adgang til bruk av skytevåpen basert på en skjønnsmessig vurdering etter pl. § 6 annet og fjerde ledd. Konkretiseringen i våpeninstruksen medfører videre at dersom vilkårene for bruk i vi. § 4-3 er oppfylt, vil i praksis også alltid vilkårene i pl. § 6 annet og fjerde ledd være oppfylt, jf. Ot.prp. nr. 22 (1994-1995) s. 18-19.* De generelle rammene i pl. § 6 får altså svært begrenset betydning ved spørsmålet om politiets adgang til bruk av skytevåpen. De vil likevel kunne være viktige forutsetninger for å forstå det nærmere innhold i våpeninstruksens vilkår for våpenbruk og vil dessuten alltid være utgangspunktet for politiets myndighetsutøvelse.

I det videre vil det kort redegjøres nærmere for prinsippene om nødvendighet og forholdsmessighet i politiloven, ettersom disse utgjør rammeverket for politiets maktutøvelse med skytevåpen. Selve vilkårene for bruk av våpen i polititjenesten vil bli behandlet i kapittel 5.

4.2 Behovsprinsippet

4.2.1 Generelt

Behovsprinsippet i pl. § 6 annet og fjerde ledd innebærer at politiets bruk av våpen må være nødvendig for å oppnå formålet i den konkrete situasjon. Dette gjelder både med tanke på intensiteten, omfanget og varigheten. Gjennomgående må kravet til nødvendighet kunne sies å være oppfylt når målet med rimelighet ikke kan nås på en annen måte.

Prinsippet inneholder tre aspekter. For det første må både våpenbruken og den faktiske gjennomføringen være *hensiktsmessig og egnet* til å løse oppgaven, både med tanke på art og styrke. Videre må *ikke bruken strekke seg lengre enn det som er nødvendig* for å oppnå formålet. Dette innebærer både at skytevåpen ikke må anvendes for tidlig, og at det må opphøre så snart målet er oppnådd. Det tredje aspektet er at dersom det er flere alternative inngrepsmåter, skal som hovedregel *det minst inngripende velges først*. Dette kommer direkte til uttrykk i pl. § 6 annet ledd første punktum, og betegnes gjerne som ”minstemiddel”-prinsippet. Dette er spesielt aktuelt når det kommer til politiets makt og våpenbruk, og vil derfor behandles nærmere nedenfor.

4.2.2 ”Minstemiddel”- prinsippet

”Minstemiddel”-prinsippet er som nevnt ovenfor en del av nødvendighetskriteriet, og er regulert i politiloven § 6 annet ledd første punktum og politiinstruksen § 3-1 annet ledd. Prinsippet reguleres også i EMK art. 2.2 og våpeninstruksen kapittel IV. Disse setter strengere krav enn politiloven og politiinstruksen gjør, noe jeg kommer tilbake til i kapittel 5.

Regelen krever som utgangspunkt at politiet ikke skal ta i bruk sterkere midler før mildere midler forgjeves har vært forsøkt. Dette innebærer altså en *gradvis eskalering av maktmiddelbruk*, og kan illustreres som en form for maktpyramide hvor man går trinn for trinn. Normen vil imidlertid kunne variere alt etter hvilket inngrep det er snakk om og hvilken situasjon det er ment å løse. Kravet som stilles i pl. § 6 annet ledd kan ikke forstås for strengt, og det er vanlig å tolke prinsippet dit at ikke alle muligheter må være prøvd ut, dersom dette krever vesentlig mer tid eller resurser. Det stilles altså ikke et absolutt krav i pl. § 6 om at tjenestehandlingen ikke kan løses tilfredsstillende på noen annen måte.³²

³² Jf. våpeninstruksutredningen s. 138

Bruk av skytevåpen i polititjenesten er et svært inngripende tiltak, og det er i forarbeidene lagt til grunn at dette er det øverste trinnet på maktmiddelstigen, jf. Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) side 18. ”Minstemiddel”-prinsippet i politiloven innebærer derfor normalt at alle mildere tiltak først må være forsøkt før våpen anvendes, med mindre dette vil medføre betydelig større bruk av ressurser eller tid.

Hovedregelen om at alle rimelige mildere midler må være prøvd ut er likevel ikke absolutt. Det følger av pl. § 6 annet ledd første punktum at politiet kan bruke skytevåpen direkte, dersom de lempeligere midlene ”må antas utilstrekkelig eller uhensiktsmessige”.

Ordlyden ”utilstrekkelige eller uhensiktsmessige” peker mot at de lempeligere midlene enten er for milde til å nå målet eller er uegnet til å løse situasjonen. Dersom for eksempel politiet ser at ingen av de andre mildere maktmidlene vil kunne hjelpe for å få kontroll over en gjerningsmann som selv truer med et farlig redskap, vil de etter pl. § 6 annet ledd kunne anvende skytevåpen. Dette unntaket vil særlig kunne være aktuelt i tidspressede situasjoner, hvor man vil forspille hele situasjonen dersom man først forsøker mildere midler.

En naturlig språklig forståelse av ”må antas” taler for at det ikke stilles strenge krav til sannsynligheten. Det kan etter pl. § 6 annet ledd ikke kreves at politiet må være sikre på at andre tiltak vil være utilstrekkelig eller uhensiktsmessige. For å unngå myndighetsmisbruk bør det likevel kunne kreves enkelte objektive holdepunkter for at mildere midler ikke vil fungere. ”Må antas” må trolig forstås slik at det ut fra en objektiv politifaglig vurdering fremstår som mest sannsynlig at man ikke vil oppnå resultatet ved bruk av svakere midler.³³

³³ Myhrer, *Som siste utvei*, side 75

4.3 Proporsjonalitetsprinsippet

4.3.1 Generelt

Proporsjonalitetsprinsippet er regulert i politiloven § 6 annet ledd annet punktum og politiinstruksen § 3-1 første ledd, og innebærer at de midler som politiet skal bruke må ”stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestehandlingens formål og omstendighetene forøvrig”. Det stilles altså krav til at det skal være en forholdsmessighet mellom tjenestehandlingens mål og de midlene som brukes, slik at de konsekvenser som tjenestehandlingen kan føre med seg står i et rimelig forhold til de interesser som tjenestehandlingen skal ivareta, jf. Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) side 19. Prinsippet innebærer en form for rimelighetsvurdering av hele situasjonen. Dette vil i praksis kunne medføre at politiet i enkelte tilfeller må avvente situasjonen, ettersom de eneste aktuelle inngrepsmidlene for å løse oppgaven ikke står i et rimelig forhold til de ulemper tiltaket medfører. Regelen setter altså en grense for bruken av makt, ved at politiet ikke kan bruke en inngrepsmåte for enhver pris. Situasjonens alvor og hvor inngripende middelet er, vil fort kunne bli avgjørende ved denne vurderingen.

For å avgjøre om en tjenestehandling er forholdsmessig må innsatsleder og den enkelte polititjenestemann foreta en objektiv vurdering av situasjonen. Det finnes få retningslinjer for denne vurderingen. Det må imidlertid være klart at ved bruk av skytevåpen, som er den alvorligste formen for maktutøvelse og vil kunne medføre fatale konsekvenser, må det foreligge en svært alvorlig situasjon og viktige interesser som skal ivaretas for at forholdsmessighetskravet skal være oppfylt. Av nettopp disse hensyn er forholdsmessigheten ved bruk av skytevåpen konkretisert i våpeninstruksen § 4-3 første ledd bokstav a og b, noe vi kommer nærmere tilbake til i kapittel 5.

4.3.2 Særlig om kravet til forsvarlighet

Et særlig aspekt ved proporsjonalitetsprinsippet er kravet til forsvarlighet. Dette er spesielt relevant ved bruk av makt, og av pl. § 6 fjerde ledd følger det at politiet bare kan anvende makt i tjenesten dersom det er nødvendig og forsvarlig. Dette er også regulert i pi. § 3-2 første ledd, som understreker at maktbruken må være klart nødvendig og forsvarlig i betraktning av situasjonens alvor, følgene for den maktanvendelsen rettes mot og forholdene for øvrig.

Et krav om forsvarlighet innebærer at det må foretas en vurdering av mulige konsekvenser som vil kunne inntre ved maktanvendelsen. Normalt vil de fleste aspekter ved en forsvarlighetsvurdering smelte sammen med den generelle forholdsmessighetsvurderingen. Ved vurderingen av forholdsmessigheten er likevel hovedfokus rettet mot den inngrepet skjer mot. Ved forsvarlighetsvurderingen har man imidlertid også fokus på hvilken innvirkning maktbruken kan ha på omgivelsene. For politiets våpenbruk vil forsvarlighetsprinsippet i pl. § 6 fjerde ledd ha betydning når det kommer til risikoen og følgene man vil kunne utsette omgivelsene og tredjepersoner for. Avfyring av skudd mot en gjerningsperson som oppholder seg i en folkemengde eller på et offentlig sted vil lett kunne ramme utenforstående, og det må da vurderes om bruken av skytevåpen er akseptabel i forhold til risikoen for at noen forbipasserende kan bli truffet. Selv om anvendelsen av våpen klart kan være både nødvendig og forholdsmessig overfor den det rettes mot, kan det være ulovlig fordi det er uforsvarlig med tanke på omgivelsene.

En nærmere regulering av hvor grensen for forsvarlighet går er ikke angitt i verken loven eller politiinstruksen, men vil bero på en konkret vurdering av den enkelte situasjon. For kravet til forsvarlighet ved bruk av skytevåpen er det derimot foretatt en konkretisering i våpeninstruksen §§ 4-2 og 4-3, som blir nærmere behandlet i neste kapittel.

5. Våpeninstruksens vilkår for bruk av skytevåpen

5.1 Innledning

Detaljreguleringen av politiets adgang til bruk av skytevåpen finner vi i våpeninstruksen kapittel IV. Den primære og kanskje viktigste bestemmelsen her er vi. § 4-3, som angir vilkårene bruk av våpen i polititjenesten. Det er denne bestemmelsen som hovedsakelig vil bli behandlet her. Våpeninstruksen kapittel IV inneholder imidlertid også andre viktige bestemmelser, herunder § 4-2 om fremgangsmåten ved bruk av våpen. Denne vil bli kort behandlet i punkt 5.5.

Vilkårene for bruk av skytevåpen reguleres som sagt i våpeninstruksen § 4-3. Bestemmelsen har følgende ordlyd:

”(1) Skytevåpen kan bare brukes når det er absolutt nødvendig og hvor lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt eller åpenbart ikke vil føre frem, i situasjoner hvor

- a) tjenestepersonen selv eller andre trues med eller utsettes for en grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse, og bruk av våpen fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade, eller
- b) det anses påkrevd å pågripe eller stanse person som er domfelt eller med stor grad av sikkerhet mistenkes for drap, andre grove voldshandlinger eller forsøk på slike voldsforbrytelser, eller av personer som av andre grunner anses som særlig farlige for menneskers liv eller helse, Norges selvstendighet, eller som alvorlig truer grunnleggende nasjonale interesser.

(2) I situasjoner som nevnt i første ledd kan skytevåpen etter beslutning fra innsatsleder også brukes til å

- a) beskadige eller gjøre en gjenstand ubrukelig,
- b) forstyrre eller avlede gjerningspersonen.”

Våpeninstruksen § 4-3 er en detaljregulering og innsnevring av den generelle adgangen til bruk av makt som følger av pl. § 6 annet og fjerde ledd. Det er derfor denne bestemmelsen som i realiteten avgjør hvor de rettslige rammene for bruk av skytevåpen i polititjenesten går,

og angir grensen mellom rettmessig og urettmessig avfyring av skudd. Vilåret om ”absolutt nødvendighet” er en innsnevring av det generelle kravet til nødvendighet i pl. § 6 annet og fjerde ledd. De angitte tilfellene i vi. § 4-3 første ledd bokstav a og b om når det lovlig kan avfyres skudd, er en konkretisering av hvilke situasjoner hvor våpenbruk vil være forholdsmessig.³⁴ Dersom vilkårene i våpeninstruksen er oppfylt, vil også kravene i pl. § 6 annet og fjerde ledd være overholdt. Begrunnelsen for denne detaljreguleringen er at våpenbruk er det øverste trinnet på maktmiddelstigen, og det derfor er viktig å kunne kontrollere i nøyaktig hvilke situasjoner det blir anvendt. Hadde bruken berodd på skjønsmessige vurderinger av innsatsleder eller den enkelte tjenestemann, ville dette fort kunne medført fatale konsekvenser og svært forskjellig praksis.

Vi. § 4-3 stiller både generelle vilkår og spesielle vilkår. Det generelle vilkår fremgår i innledningen av § 4-3 første ledd, og krever at våpenbruken må være absolutt nødvendig. Dette vil bli nærmere behandlet i punkt 5.2. De spesielle vilkårene følger av vi. § 4-3 første ledd bokstav a og b, og behandles i punkt 5.3 og 5.4. De to spesielle vilkårene ivaretar ulike formål og omhandler to ulike typetilfeller. For at politiet lovlig skal kunne bruke skytevåpen må både kravet til absolutt nødvendighet og et av de to spesielle vilkårene være oppfylt. Dette kan utledes av ordlyden i bestemmelsen.

5.2 Kravet til ”absolutt nødvendighet”

I vi. § 4-3 første ledd slås det fast at skytevåpen bare kan anvendes når det er ”absolutt nødvendig og hvor lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt”. Dette gjelder som et generelt vilkår, uavhengig av om det er situasjonen i vi. § 4-3 første ledd bokstav a eller b som er aktuell. Vilåret er et konkret uttrykk for det generelle behovsprinsippet og herunder kravet til ”minstemiddel”.

³⁴ Jf. Ot.prp. nr. 22 (1994–1995) s. 18-19.

Reguleringen i våpeninstruksen innebærer en innskjerping av nødvendighetskravet slik det fremgår i pl. § 6 annet og fjerde ledd. Mens politiloven ikke stiller noe absolutt krav om at alle andre muligheter må være utilstrekkelige, tilsier en naturlig språklig forståelse av ”absolutt nødvendig” at dette er et krav etter våpeninstruksen § 4-3. En slik forståelse støttes også av våpeninstruksutredningen, hvor det legges til grunn at ved anvendelse av potensielt dødelig makt for å løse oppdraget, må situasjonen *ikke kunne løses på noen annen tilfredsstillende måte*³⁵. Også reelle hensyn taler for en slik forståelse, ettersom skytevåpen er den sterkeste form for maktbruk³⁶ og medfører et svært alvorlig inngrep i menneskets integritet. Dette skjerpede kravet til nødvendighet samsvarer forøvrig også med kravet i EMK art. 2.2 om at bruk av makt som medfører tap av liv, bare er lovlig så lenge det ikke går lengre enn ”absolutely necessary”.

Det skjerpede kravet om ”absolutt nødvendighet” i våpeninstruksen innebærer i realiteten at politiet bare kan bruke skytevåpen dersom det *ikke finnes noen annen utvei for å løse situasjonen*, og alle andre egnede muligheter har vært prøvd først. Slike mildere inngrepsmåter vil blant annet kunne være tilstedeværelse og kommunikasjon, avvente situasjonen, tilbaketrekking, bruk av advarsler, egen fysisk styrke, håndjern, pepperspray, politihund eller å true med skytevåpen. Det vil avhenge av den konkrete situasjon hvor mange andre inngrepsmidler som må være prøvd før man kan si at kravet til at ”lempeligere midler forgjeves har vært forsøkt” er oppfylt.

Som utgangspunkt stiller vi. § 4-3 første ledd krav om at alle andre mildere inngrep må være forsøkt før våpen kan tas i bruk. I likhet med pl. § 6 annet ledd gjøres det imidlertid et unntak fra dette absolutte kravet. Forsøk på mildere midler kan unnlates dersom det ”åpenbart ikke vil føre frem”, jf. vi. § 4-3 første ledd. Det stilles her strengere krav enn i politiloven § 6, som bare krever at de lempeligere midlene ”må antas utilstrekkelig eller uhensiktsmessige”.

³⁵ Våpeninstruksutredningen side 138.

³⁶ Ot.prp. nr.22 (1994–1995) s. 18

En naturlig språklig forståelse av ”åpenbart ikke vil føre frem” peker klart i retning av at det må foreligge en sterk grad av visshet om at det lempeligere tiltaket ikke vil ha noen effekt. Ordlyden taler for at det *kreves mer enn normal sannsynlighetsovervekt* for at tiltaket ikke vil føre frem, og trolig må det kunne stilles krav om at man er *nærmest sikre på at mildere inngrepsmidler ikke vil kunne fungere*. Dette taler også reelle hensyn for, ettersom det å ta i bruk våpen direkte vil være svært alvorlig og ofte vanskeliggjøre situasjonen ytterligere. Det må derfor kunne kreves klare holdepunkter for at andre midler ikke vil kunne løse situasjonen.

Unntaket fra ”minstemiddel”-prinsippet vil både kunne være situasjoner hvor andre midler åpenbart ikke vil ha noen virkning, og når det ikke er tid til å prøve andre midler først. Et eksempel på førstnevnte er dersom politiet blir skutt mot av en gjerningsmann. Å da skulle forsøke å komme seg innpå gjerningsmannen for å anvende for eksempel egen fysisk styrke, håndjern eller pepperspray vil medføre en svært stor fare for politimennene, og må kunne sies å være tiltak som åpenbart ikke vil ha noen virkning i den konkrete situasjon.

Når det gjelder situasjoner hvor det er spørsmål om det er tid til å anvende mildere midler, vil mange momenter kunne spille inn ved vurderingen. Det må her vurderes om tjenestehandlingen forspilles dersom man først skal forsøke med mildere midler. Dette vil for eksempel være tilfellet dersom en gjerningsperson har tatt en gissel og påført denne livstruende skader, men nekter å frigjøre denne. Politiet må da kunne ha adgang til å bruke våpen uten å forsøke andre tiltak først, for å redde denne personens liv. Dersom man først forsøker mildere midler, vil det lett medføre at personen mister livet, og at målet med tjenestehandlingen ikke oppnås. Denne konkrete vurderingen vil imidlertid i stor grad variere, og ofte vil det være muligheter til å forsøke å kommunisere med gjerningspersonen først.

5.3 Våpeninstruksen § 4-3 første ledd bokstav a

Vi. § 4-3 første ledd bokstav a gir adgang til bruk av skytevåpen der polititjenestepersonen eller andre mennesker trues med eller utsettes for en grov voldshandling eller en annen grov integritetskrenkelse. Dette gjelder bare dersom bruk av våpen er nødvendig for å hindre tap av

menneskeliv eller en alvorlig personskade. Dette alternativet betegnes gjerne som ”nødvergebestemmelsen”, ettersom det forutsetter en alvorlig og akutt situasjon som må avverges eller håndheves umiddelbart. Bestemmelsen angir den ene av to tilfeller hvor Justis- og Beredskapsdepartementet har ansett det forholdsmessig med våpenbruk i polititjenesten.

Det avgjørende for om vi. § 4-3 første ledd bokstav a kommer til anvendelse, er hvilken fare eller skadepotensiale trusselen eller handlingen utgjør.³⁷ Hvilket middel gjerningspersonen benytter seg av vil altså ikke være av avgjørende betydning for om politiet kan avfyre skudd. Middelet vil likevel være et moment som er relevant ved vurderingen av sannsynligheten for at en eventuell skade inntreffer og det mulige skadeomfanget. Naturligvis vil det ved vurderingen kunne ha betydning om gjerningsmannen selv benytter seg av skytevåpen eller andre midler med stort skadepotensiale. Er situasjonen alvorlig nok og ikke vil kunne løses med mildere inngrep enn skytevåpen, vil det likevel være uten betydning hvilket middel gjerningspersonen benytter. Det er altså risikoen og sannsynligheten for en farlig situasjon som står i fokus, ikke middelet man møtes med.

5.3.1 Krav til situasjonen

For at våpenbruken skal falle inn under vi. § 4-3 første ledd bokstav a, må polititjenestepersonen eller andre enten trues med eller utsettes for en grov voldshandling eller en annen grov integritetskrenkelse. Av ordlyden ser man altså at handlingen eller trusselen må være *rettet mot en person*. Ordlyden utelukker ikke at handlingen kan være rettet mot gjerningspersonen selv, hvis denne for eksempel truer med å ta livet av seg. En trussel eller handling mot en gjenstand vil derimot ikke kunne legitimere våpenbruk. Dette er også naturlig med tanke på alvorligheten knyttet til bruk av våpen, og at det derfor kreves at verdiene er særlig beskyttelsesverdige.

³⁷ Jf. våpeninstruksutredningen side 223

5.3.1.1 ”Trues eller utsettes for”

For at vi. § 4-3 første ledd bokstav a skal være anvendelig, må noen ”trues eller utsettes for” en handling. En naturlig språklig forståelse av ”utsettes for” peker mot at handlingen er iverksatt og fortsatt pågår. Politiet må da kunne gripe inn med våpen i avvergende eller håndhevende hensikt, forutsatt av at de andre vilkårene er oppfylt. Er derimot handlingen ferdig gjennomført og opphørt, vil ikke dette alternativet kunne hjemle våpenbruk. Dette er fordi reguleringen først og fremst gir adgang til bruk av våpen i nødvergesituasjoner, og ikke når den akutte situasjonen allerede har opphørt. Bestemmelsen bør på dette punkt forstås på samme måte som nødvergebestemmelsen i strl. § 18. Denne bestemmelsen gir bare adgang til å avverge et ulovlig angrep, altså en situasjon som ikke allerede har opphørt³⁸. For politiets våpenbruk har likevel ikke dette noen stor betydning, ettersom våpenbruk ved en fullbyrdet handling i mange tilfeller vil kunne hjemles i vi. § 4-3 første ledd bokstav b.

Spørsmålet blir videre hva som ligger i kravet til ”trues”. At uttrykket er satt som et alternativ til ”utsettes for” tydeliggjør at det ikke kan stilles krav om at handlingen må være iverksatt. På den andre side må det kunne trekkes en nedre grense. Etersom bruk av våpen er svært inngripende, må det kreves at det er en nærliggende mulighet for at gjerningspersonen gjør alvor av trusselen innen kort tid. Trusselen må altså *være reell og umiddelbar*. Den kan være uttrykt gjennom ord eller handling, og det må vurderes hvilken realitet som ligger i disse. Det hele vil bero på en konkret vurdering av den samlede situasjonen, og er ofte svært vanskelig å foreta. Det må likevel kunne vises til noen faktiske omstendigheter som taler for at handlingen vil skje i nærmeste fremtid, politiet kan ikke bygge det hele på egne antakelser. Sentrale vurderingsmomenter vil blant annet kunne være hva trusselen går ut på og alvorligheten i denne, hvilke midler gjerningspersonen har til rådighet og truer med, hva som er sagt og foretatt, forhold ved gjerningspersonen (herunder hans/hennes psyke), tiden som er til rådighet og andre forhold knyttet til situasjonen.

I noen tilfeller vil det være klart at grensen for trussel er overtrådt, for eksempel dersom gjerningspersonen sikter med våpen eller kommer med kniv rettet mot noen på kort avstand.

³⁸ Jf. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) side 420

Sistnevnte var tilfellet i en sak fra 2015 som ble behandlet av både Spesialenheten for politisaker og Riksadvokaten³⁹. Saken var her at en kvinne hadde truet med å drepe et barn med kniv. Da polititjenestemennene kom til stedet gikk hun direkte mot dem med kniven hevet. Den ene av tjenestemennene skjøt kvinnen i lysken da hun var 1,5 – 2 meter unna ham, og hun fortsatt ikke hadde etterkommet pålegg om å legge fra seg kniven. Både Spesialenheten og Riksadvokaten la her til grunn at polititjenestepersonen hadde all grunn til å tro at det forelå en trusselsituasjon som ville hjemle bruk av våpen. Det er imidlertid ikke alle tilfeller som er like klare som dette, og det er vanskelig å gi noen nærmere generell pekepinn på hvor grensen går.

Et annet spørsmål er om våpenbruk også vil være mulig i preventivt henseende etter vi. § 4-3 første ledd bokstav a. Dette betyr at trusselen ikke har realisert seg tilstrekkelig enda, men at det nærmest er sikkert at handlingen kommer til å skje og man derfor ønsker å gripe inn på et tidligere tidspunkt. Begrunnelsen for det kan være at politiet senere vil ha større problemer med å håndtere situasjonen, for eksempel fordi det da vil være flere utenforstående til stede. Selv om et slikt inngrep vil kunne medføre en enklere og mer sikker løsning for politiet og omgivelsene, åpner ikke ordlyden i bestemmelsen for dette, i og med at det faktisk må foreligge en reell og umiddelbar trussel. På grunn av våpenbrukens alvorlighet og muligheten for dødelige konsekvenser bør man også være streng når det kommer til denne vurderingen, og konklusjonen må derfor bli at vi. § 4-3 første ledd bokstav a ikke åpner for preventive inngrep med skytevåpen. Denne vurderingen vil likevel ikke være av så stor praktisk betydning, ettersom våpenbruk i slike tilfeller vil kunne falle inn under vi. § 4-3 første ledd bokstav b dersom gjerningspersonen er tilstrekkelig farlig.

³⁹ Sak nr. 10965259, vedtaksdato 30.05.2016, Oslo politidistrikt
<http://www.spesialenheten.no/Bokmål/Avgjørelser/Brukavskytevåpen/TabId/188/ArtMID/622/ArticleID/245/Bruk-av-skytev229pen-mot-X-i-Gr248nland-i-Oslo-15092015.aspx> (sist lest 24.04.17)

5.3.1.2 "Grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse"

Vi. § 4-3 første ledd bokstav a stiller videre krav om at det trues eller utføres en "grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse". Bestemmelsen gir ikke noen nærmere beskrivelse av hva som ligger i begrepet. Ordlyden peker likevel i retning av at det må være snakk om forholdsvis alvorlige personkrenkelser. Bestemmelsen vil aldri kunne vedkjenne bruk av våpen der trusselen eller handlingen bare omfatter krenkelse av formuesverdier. Dette kan også slås fast med grunnlag i EMK art. 2, som i alle tilfeller setter grensen for bruk av våpen ved rene formuerettslige krenkelser.

Bestemmelsen er altså bare anvendelig hvor det foretas krenkelser mot person av forholdsvis grovt omfang. Dette vil typisk være grove voldshandlinger, grove seksuallovbrudd og andre krenkinger av den personlige frihet og fred. Men også straffbare handlinger som primært skal ivareta formuesverdier, kan gripe inn i personlige interesser på en slik måte at det vil omfattes. De klassiske eksemplene på dette er ran og branner som kan medføre tap av menneskeliv. Også straffbare forhold som i utgangspunktet skal beskytte allmenne og offentlig interesser vil kunne omfattes, dersom de medfører personkrenkelser. Eksempler på dette er straffebud om folkemord, krigsforbrytelser, terrorhandlinger, tortur og motarbeidelse av rettsvesenet. For flere av disse tilfellene vil imidlertid spørsmålet om våpenbruk sjelden komme på spissen, både fordi det ofte kan anvendes mildere midler, og fordi disse handlingene sjelden er kjent for politiet før de faktisk er gjennomført. I sistnevnte tilfelle vil likevel vi. § 4-3 første ledd bokstav b kunne være aktuelt, forutsatt av at det er snakk om en grov voldshandling.

Ettersom bestemmelsen krever at integritetskrenkelsen er "grov", er spørsmålet hvor alvorlig handlingen må være for at bruk av skytevåpen skal være aktuelt for politiet. I våpeninstruksutredningen er det lagt til grunn at "personkrenkende handlinger som etter den nye straffeloven kan medføre fengsel i 10år og oppover, som utgangspunkt må anses som en grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse"⁴⁰. Dette er likevel ikke noe mer enn et veiledende utgangspunkt. Andre momenter av stor betydning for vurderingen vil være

⁴⁰ Våpeninstruksutredningen side 225.

skadepotensialet eller skaderesultatet til handlingen, hvor beskyttelsesverdig interessen som angripes er, og hvilken måte eller midler som handlingen utføres med, jf. våpeninstruksutredningen side 225. Normalt vil en krenkelse mot person utført med midler som skytevåpen eller kniv lettere regnes som grov, enn en krenkelse gjennomført på en annen måte.

Ut fra de ovennevnte holdepunktene kan det gis noen eksempler på straffebestemmelser som typisk vil regnes som ”grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse”, og som etter forholdene vil kunne berettige våpenbruk fra politiets side i medhold av vi. § 4-3 første ledd bokstav a.⁴¹ For voldslovbrudd i straffeloven kap. 25, vil dette typisk omfatte grov kroppsskade (strl. § 274) eller drap (strl. § 275). Ved seksuallovbrudd vil det kunne være voldtekt (strl. § 291), voldtekt til samleie (strl. § 292), grov voldtekt (strl. § 293) og diverse spesialbestemmelser om voldtekt av barn (strl. §§ 299, 300, 301 og 303). Også frihetsberøvelse og fratakelse av selvbestemmelsesretten vil kunne regnes som en grov integritetskrenkelse, og aktuelle bestemmelser her er grov frihetsberøvelse (strl. § 255), grov menneskehandel (strl. § 258) og slaveri (strl. § 259). Typiske formueskrenkelser som etter forholdene også vil kunne anses som en ”grov voldshandling eller annen grov integritetskrenkelse” er grovt ran (strl. § 328) og mordbrannbestemmelsen (strl. § 355). Også bestemmelser som i utgangspunktet skal beskytte allmenne og offentlig interesser vil kunne falle inn under betegnelsen. Dette gjelder blant annet folkemord (strl. § 101), forbrytelser mot menneskeheten (strl. § 102), krigsforbrytelser (strl. § 103), terrorhandlinger (strl. §§ 131 og 132), grov motarbeiding av rettsvesenet (strl. § 158) og tortur (§§ 174 og 175).

5.3.2 ”Nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade”

I tillegg til de ovennevnte kravene som stilles til situasjonen, krever også vi. § 4-3 første ledd bokstav a at politiets våpenbruk ”fremstår som nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade”. Vilkåret er enda en konkretisering av behovs- og proporsjonalitetsprinsippet, og stiller krav til situasjonens alvorlighet og mulige skadeomfang.

⁴¹ Deler av oppregningen er hentet fra våpeninstruksutredningen side 225-227

Vilkåret om at våpenbruken må være nødvendig for å beskytte menneskeliv eller en alvorlig personskade, er i stor grad en gjentakelse av kravet til ”absolutt nødvendighet” i innledningen av bestemmelsen. Bestemmelsen opererer altså med et dobbelt nødvendighetskrav, som til dels er unødvendig, ettersom begge kravene vil ha forholdsvis like grenser. Dette ble også presisert av arbeidsgruppen bak våpeninstruksutredningen, som mente at kravet til absolutt nødvendighet var tilstrekkelig dekkende.⁴² De foreslo derfor å fjerne kravet til at våpenbruken må være nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig skade, men dette forslaget ble altså ikke fulgt opp. I praksis vil dette ekstra nødvendighetskravet bare ha praktisk innvirkning der trusselen eller handlingen er en integritetskrenkelse som ikke består av en fysisk handling, og derfor ikke vil kunne føre til tap av menneskeliv eller en alvorlig personskade. Våpenbruk vil da ikke kunne skje med hjemmel i vi. § 4-3 første ledd bokstav a, selv om en slik bruk skulle være ”absolutt nødvendig”.

Den nedre grensen for at våpenbruk skal være lovlig, er at den er nødvendig for hindre alvorlig personskade. Spørsmålet er da hva som ligger i ”alvorlig personskade”. Begrepet har ingen klar definisjon og brukes heller ikke direkte i noen andre bestemmelser, men ordlyden taler for at handlingen må kunne medføre en relativt omfattende skade. En viss pekepinn kan kanskje definisjonen av ”betydelig skade” i straffeloven § 11 gi, ettersom ordlyden i begrepene er forholdsvis like. Etter strl. § 11 defineres betydelig skade på kropp eller helse som ”tap eller vesentlig svekkelse av en sans, et viktig organ eller en viktig kroppsdel, vesentlig vansirethet, livsfarlig eller langvarig sykdom eller alvorlig psykisk skade”. Det stilles altså krav til en skade som vil prege livet til den det påføres. Selv om definisjonen ikke har direkte overføringsverdi, må kravene til ”alvorlig personskade” trolig kunne sies å ligge på omtrent samme nivå. Nøyaktig hvor grensen går vil imidlertid ikke være av så stor betydning, ettersom vilkåret har liten selvstendig betydning ved siden av vurderingen av hva som er ”absolutt nødvendig”. Dette blir derfor ikke behandlet nærmere.

⁴² Se våpeninstruksutredningen side 139 og 222.

5.4 Våpeninstruksen § 4-3 første ledd bokstav b

Våpeninstruksen § 4-3 første ledd bokstav b gir politiet adgang til bruk av skytevåpen når dette er påkrevd for å pågripe eller stanse en person som anses som særlig farlig. Det er her delt inn i to persongrupper. For det første omfatter det personer som anses særlig farlige fordi de er domfelt eller med stor grad av sikkerhet mistenkes for drap, andre grove voldshandlinger eller forsøk på dette. For det andre gjelder det personer som av andre grunner anses som særlig farlige for menneskers liv eller helse, Norges selvstendighet eller som alvorlig truer grunnleggende nasjonale interesser.

Vi. § 4-3 første ledd bokstav b er det andre av to tilfeller hvor Justis- og Beredskapsdepartementet har funnet det forholdsmessig å kunne anvende skytevåpen i polititjenesten. Bestemmelsen har først og fremst et beskyttelsesformål, og skal sikre at pågripelse eller stansing av personer som utgjør en stor risiko for samfunnet kan gjennomføres. Den har til dels også en rettshåndhevende funksjon, ved at personer som er domfelt eller med stor grad av sannsynlighet har utført en alvorlig voldshandling, i ytterste konsekvens kan pågripes ved hjelp av skytevåpen.

Ved vurderingen av om vilkårene er oppfylt, er det personens farlighet som er det avgjørende, ikke hvordan den konkrete situasjonen er på tidspunktet hvor pågripelsen eller stansingen foretas. Bestemmelsen skiller seg her fra tilfellet i vi. § 4-3 første ledd bokstav a, hvor det er den farlige situasjonen som står i fokus. Etter bokstav b er våpenbruk først og fremst tillatt for å forebygge at den risikoen som personen utgjør, realiserer seg. Dersom ikke en pågripelse eller stansing foretas, vil man fort kunne havne over i en nødvergesituasjon som tillater våpenbruk etter vi. § 4-3 første ledd bokstav a. Våpenbruk med hjemmel i vi. § 4-3 første ledd bokstav b forekommer imidlertid sjelden fra politiets side, det er hovedsakelig i nødvergesituasjonene etter vi. § 4-3 første ledd bokstav a at bruk av våpen i norsk politi skjer.

I det videre vil vilkårene for våpenbruk etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b behandles nærmere. De to ulike persongruppene vil bli behandlet i henholdsvis punkt 5.4.2 og 5.4.3.

Først vil jeg imidlertid se nærmere på det fellesvilkår som stilles for begge gruppene, nemlig at det må være påkrevd å pågripe eller stanse personen.

5.4.1”Anses påkrevd å pågripe eller stanse person”

Uavhengig av grunnen til at en person anses som særlig farlig, må det ”anses påkrevd å pågripe eller stanse” personen for at våpenbruk skal kunne bli aktuelt etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b. En naturlig språklig forståelse av ”påkrevd” taler for at alvorlige konsekvenser vil inntre dersom pågripelsen eller stansingen ikke skjer. Det er ikke noen andre muligheter enn å pågripe eller stanse personen som vil forhindre at faren eventuelt realiserer seg.

Det kan stilles spørsmål ved hvor stor grad av sannsynlighet for at konsekvensene inntre som må foreligge, for at pågripelse/stansing skal ”anses påkrevd”. Ordlyden i uttrykket taler for at det ikke kan stilles så strenge krav til sannsynligheten. Begrepet er imidlertid også brukt i straffeprosessloven (heretter strpl.) § 171 første ledd nr. 3 om pågripelse og fengsling for å hindre nye straffbare handlinger. Her blir det lagt til grunn at ”anses påkrevd” må forstås dit at det kreves sterk grad av sannsynlighetsovervekt for at konsekvensene inntre, jf. Ot.prp. nr. 53 (1983–1984) side 164 og 165. Det er imidlertid flere momenter som taler for at en slik streng forståelse ikke kan legges til grunn for uttrykket i våpeninstruksen. For det første vil det i vi. § 4-3 første ledd bokstav b alltid være snakk om ekstra farlige personer og derfor også en risiko for svært alvorlige situasjoner. Alvorligheten taler for at det ikke bør stilles for strenge krav til sannsynligheten, ettersom eventuelle konsekvenser vil kunne bli fatale. Videre har politiet sjelden oversikt over hele situasjonen og alle aspekter, og det er ofte behov for å handle raskt ved spørsmål om eventuell våpenbruk. Dersom kravet til sannsynlighet settes for høyt, vil det medføre at hjemmelen ikke vil være praktisk anvendbar. Det bør derfor ikke stilles krav om noe mer enn *normal sannsynlighetsovervekt* for at konsekvensene inntre dersom det ikke foretas inngripen. På den annen side kan ikke politiet ta i bruk våpen bare for å være på den sikre siden.

Et annet spørsmål som kan stilles er hvor nærliggende faresituasjonen må være, for at pågrepelse eller stansing skal være ”påkrevd”. I den gamle våpeninstruksen av 1989 § 19 bokstav b ble det stilt krav om at det skulle være ”påkrevd med umiddelbar pågrepelse”. Dette indikerte at det måtte foreligge en risiko for nye farlige handlinger svært nær i tid. Dette skapte problemer for politiet ved nye typer kriminalitet. Et eksempel på dette var grove ran foretatt jevnlig av profesjonelle bander, hvor ranerne ofte skjøt seg ut av situasjonen. Selv om politiet gjerne visste at de ville foreta nye ran, var ikke disse tilstrekkelig nær nok i tid til at en væpnet pågrepelse kunne foretas. Pågrepelse i selve situasjonen var ofte svært vanskelig og risikofylt på grunn av gjerningsmenneskes bruk av våpen. Det ble derfor problematisk å få stanset denne virksomheten. Blant annet på denne bakgrunn ble kravet til ”umiddelbar pågrepelse” fjernet i någjeldende våpeninstruks. Det ble dermed åpnet for pågrepelse ved bruk av skytevåpen også i de tilfellene hvor sannsynligheten for farlige handlinger ligger noe frem i tid, men hvor muligheten for pågrepelse på et senere tidspunkt er liten.⁴³ Det kreves altså ikke slik nærhet i tid til situasjonen som det tidligere gjorde. Alvorligheten ved bruk av våpen i pågrepsessituasjoner blir likevel ivaretatt gjennom vilkårene om at våpenbruken må være ”absolutt nødvendig”, og at gjerningspersonen er ”særlig farlig”.

Noe annet som også har vært diskutert, er hvorvidt en pågrepelse eller stansing kan anses ”påkrevd” på bakgrunn av rettshåndhevelsesshensyn. Er folks rettsfølelse, tillit til myndighetene og at skyldige blir straffet tilstrekkelig til at en pågrepelse er ”påkrevd”? Et eksempel på en slik situasjon er dersom en person som er dømt til en svært streng straff rømmer fra fengselet. Den eneste måten politiet kan stanse og pågripe personen på, er ved bruk av våpen. Kan de gjøre dette av rettshåndhevende hensyn, selv om personen er ubevæpnet og ikke anses som farlig? En eventuell bruk av våpen medfører i realiteten at man risikerer livet til den man skal pågripe, for at folk flest skal ha tillit til systemet og at skyldige straffes. Arbeidsgruppen bak våpeninstruksutredningen mener at det i ”påkrevd” kan legges inn et rettshåndhevelsesshensyn, og at en væpnet pågrepelse eller stansing i den gitte situasjon

⁴³ Jf. våpeninstruksutredningen side 150

vil kunne skje dersom også de andre vilkårene er oppfylt⁴⁴. En slik bruk av våpen vil heller ikke være i strid med EMK art. 2 om vernet av retten til liv, se EMK art. 2.2 bokstav b.

Vi. § 4-3 første ledd bokstav b hjemler bare bruk av skytevåpen når politiet skal pågripe eller stanse en person. Med ”pågripe” er det i utgangspunktet snakk om en straffeprosessuell pågrepelse, hvor vilkårene i strpl. §§ 171 flg. er oppfylte. En slik pågrepelse vil skje med grunnlag i en beslutning fra påtalemyndigheten eller retten, eller eventuelt av den enkelte polititjenestemann, se strpl. §§ 175 og 176. Det kan likevel være tilfeller hvor det er nødvendig å få stoppet (anholdt) en person ved bruk av våpen, men vilkårene for en straffeprosessuell pågrepelse enda ikke er oppfylte. Uttrykket ”stanse” er derfor inntatt i bestemmelsen. Dette alternativet omfatter for det første rene polisiære inngrep for å stoppe en alvorlig handling, uten at det nødvendigvis er snakk om en strafferettslig forfølgning. Mer aktuelt er nok alternativet ”stanse” i de tilfeller hvor den nedre grense for straffbarhet ikke er overskredet, og det derfor ikke foreligger hjemmel for en straffeprosessuell pågrepelse. Politiet vil likevel kunne ha behov for å avverge handlingen før den kommer så langt, og å anholde personen. Hjemmelen for selve inngripen vil da være pl. § 7 første ledd nr. 3, og det vil være snakk om en anholdelse etter pl. § 7 annet ledd.

5.4.2 ”Domfelt eller med stor grad av sikkerhet mistenkes for drap, andre grove voldshandlinger eller forsøk på slike voldsforbrytelser”

Den første av persongruppene som vi. § 4-3 første ledd bokstav b tillater våpenbruk mot ved pågrepelse eller stansing, er domfelte eller personer som med stor grad av sikkerhet mistenkes for drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på dette. Det er altså snakk om typiske voldsforbrytere som av denne grunn anses som særlig farlige.

Når det stilles krav om at personen som skal pågripes eller stanses enten er domfelt eller *med stor grad av sikkerhet mistenkes* for en grov voldshandling, er det i selve ordlyden lagt inn et

⁴⁴ Se våpeninstruksutredningen side 151

skjerpet beviskrav til mistanken mot personen. Et slikt skjerpet krav er i samsvar med hensynet til rettssikkerhet, og at ingen uskyldige skal måtte utsettes for et slikt inngrep og risiko som våpenbruk vil utgjøre. Det vil altså ikke være tilstrekkelig at politiet har innledet etterforskning mot personen, det må foreligge en særlig styrket mistanke på bakgrunn av klare og nærmest sikre holdepunkter. Det kreves både stor sikkerhet om at det er riktig gjerningsperson og at det faktisk er en grov voldshandling som er foretatt eller forsøkt gjennomført.⁴⁵

Det er bare domfellelse eller en særlig styrket mistanke om drap eller andre grove voldshandlinger, eller forsøk på slike, som kan gi adgang til våpenbruk ved pågrep eller stansing. Begrepet ”grov voldshandling” er også brukt i vi. § 4-3 første ledd bokstav a, sammen med ”annen grov integritetskrenkelse”. Disse begrepene ble sammen redegjort for i punkt 5.3.1.2. Det vises derfor til den nærmere redegjørelsen som er foretatt der. Det vil imidlertid bare være snakk om en grov voldshandling dersom det er foretatt *en fysisk krenkelse mot en person*, og det er her skillet må trekkes mot ”grov integritetskrenkelse”. Enkelte av tilfellene og straffebestemmelsene som er oppramset i punkt 5.3.1.2 vil derfor ikke legitimere våpenbruk etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b, ettersom de ikke innebærer en *direkte fysisk krenkelse*, men heller må klassifiseres som en grov integritetskrenkelse. Når det gjelder kravet til at voldshandlingen skal være grov, er det også for våpenbruk etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b et veiledende utgangspunkt at handlingen må kunne medføre fengsel i 10 år eller mer, jf. våpeninstruksutredningen side 225. For andre relevante momenter ved vurderingen av om handlingen er ”grov”, vises det til punkt 5.3.1.2.

5.4.3 ”Av andre grunner anses som særlig farlige”

Den andre persongruppen som det etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b i ytterste konsekvens tillates våpenbruk mot ved pågrep eller stansing, er ”personer som av andre grunner anses som særlig farlige”. Disse må være ”særlig farlig” for menneskers liv eller helse, Norges selvstendighet, eller alvorlig truende for grunnleggende nasjonale interesser.

⁴⁵ Jf. våpeninstruksutredningen side 230 og 231

Bestemmelsen stiller ikke bare krav til at personen er farlig, den må være ”særlig farlig”. Dette peker i retning av at det må foreligge noe ekstra, og at det bare er et fåtall personer som vil omfattes av beskrivelsen. Det er personen selv som må regnes som ”særlig farlig”, ikke situasjonen eller handlingen. Det kan derfor ikke stilles noe krav om at personen gjennomfører en konkret handling. Ofte kan alternativet være aktuelt i forebyggende hensikt, hvor det er en nærliggende risiko for at personens farlighet vil medføre alvorlige konsekvenser. Dersom det ikke foretas en pågrep eller stansing etter dette alternativet, vil det fort kunne oppstå en nødvergesituasjon som beskrevet i vi. § 4-3 første ledd bokstav a.

Begrunnelsen for at personen etter bestemmelsen anses som særlig farlig spiller som utgangspunkt ingen rolle, jf. uttrykket ”andre grunner”. På bakgrunn av alvorligheten ved våpenbruk, må det imidlertid kunne stilles krav om at politiet har en konkret grunn og objektive holdepunkter for å anse personen som ”særlig farlig”. Denne vurderingen må kunne overprøves i ettertid.

5.4.3.1 Særlig farlig for menneskers liv eller helse

Den første kategorien som gjerningspersonen kan anses særlig farlig for, er ”menneskers liv og helse”. Dette er en form for restgruppe med svært alvorlige handlinger. Under denne betegnelsen faller for det første tilfeller hvor det er svært stor sannsynlighet for at gjerningspersonen vil foreta en grov voldshandling, men enda ikke har overskredet forsøkets nedre grense. Selv om gjerningsmannen ikke har ”skredet til verket” og derfor ikke omfattes av den første persongruppen i vi. § 4-3 første ledd bokstav b, vil politiet likevel i ytterste konsekvens kunne ha behov for å bruke våpenmakt for å pågripe eller stanse personen. Dette vil blant annet kunne være aktuelt ved psykisk ustabile eller sterkt fanatiske personer. Har for eksempel en psykisk ustabil person tidligere fremsatt drapstrusler, og nå er på vei til personen det er fremsatt trusler mot med våpen, må politiet i ytterste konsekvens kunne gripe inn ved bruk av våpen dersom ikke andre tiltak fungerer.

Kategorien vil videre omfatte tilfeller hvor det er mistanke om at personen har begått eller vil begå en form for alvorlig kriminalitet som ikke naturlig kan regnes som en grov voldshandling, men hvor det likevel er en betydelig risiko for menneskers liv og helse. Det typiske tilfellet her vil være allmennfarlig forgiftning etter strl. § 239. Er noen på vei til å forgifte det allmenne drikkevannet, må personen kunne stanses ved bruk av skytevåpen, dersom det er absolutt nødvendig. Et annet eksempel på en straffbart forhold som vil kunne falle under betegnelsen, er kapring etter strl. § 139.

Et spørsmål som har vært diskutert i teorien, er om personer som man vet foretar grove narkotikaovertrедelser etter strl. § 232 annet ledd i form av innførsel eller salg, kan regnes som ”særlig farlig for menneskers liv og helse”. Det har vært argumentert for at en slik fare må anses for avledet, ettersom narkotikaen må i gjennom flere ledd, og dessuten innebærer en ”aksept” fra den som utsettes for faren.⁴⁶ Arbeidsgruppen bak våpeninstruksutredningen har imidlertid sett på spørsmålet i et mer samfunnsrettet perspektiv. De påpeker blant annet den store samfunnsmessige skaden narkotika har, og den ødeleggende virkningen det har enkeltpersoners liv og helse. De mener derfor at det som siste utvei også bør være adgang til å bruke våpen for å stanse og pågripe personer som er involvert i grov narkotikavirksomhet.⁴⁷ Spørsmålet kan dog ikke anses som endelig rettslig avklart, og begge sider kan argumenteres for. En slik problemstilling vil imidlertid sjelden komme på spissen. Svært ofte vil slike gjerningsmenn selv være bevæpnet, og det vil fort kunne oppstå et nødvergetilfelle som beskrevet i vi. § 4-3 første ledd bokstav a, som legitimerer våpenbruk fra politiets side. Dersom gjerningspersonen ikke er bevæpnet vil ofte mildere midler kunne være tilstrekkelig.

5.4.3.2 Særlig farlig for Norges selvstendighet eller som alvorlig truer grunnleggende nasjonale interesser

I tillegg til personer som sees på som særlige farlige for menneskers livs eller helse, gir vi § 4-3 første ledd bokstav b adgang til våpenbruk ved pågripelse eller stansing av personer som anses særlig farlig for ” ... Norges selvstendighet, eller som alvorlig truer grunnleggende

⁴⁶ Myhrer, *Som siste utvei*, side 116.

⁴⁷ Våpeninstruksutredningen side 147.

nasjonale interesser”. Disse to kategoriene omfatter til dels de samme tilfellene og behandles derfor samlet.

Inn under denne betegnelsen faller i all hovedsak fare for de alvorligste tilfellene av lovbrudd i straffeloven kapittel 17. Det er her tre hovedtyper av virksomhet som vil være aktuelle: angrep på selve staten Norge og forfatningen, landssvik og spionasje. Inn under den første gruppen faller typisk tilfeller av revolusjonær virksomhet gjennom bruk av voldelige tiltak for å forandre statens organisering. Den vil imidlertid omfatte vesentlig mer enn dette, og fare for alle typer kriminalitet etter strl. §§ 111 – 116 vil kunne være aktuelle. Når det gjelder landssvik og spionasje er det først og fremst ved fare for de grove tilfellene at dette vil være aktuelt. Grovt landssvik reguleres i strl. § 120, mens grove tilfeller av spionasje blant annet reguleres i strl. § 124. Også andre og mildere bestemmelser i strl. kapittel 17 vil kunne være aktuelle, men da vil det være spesielt viktig å foreta en bred totalvurdering av om personen kan anses ”særlig farlig”. Ofte vil dessuten pågripelsen eller stansingen kunne gjennomføres med mildere midler.

5.5 Kravet til fremgangsmåte ved bruk av skytevåpen

I tillegg til de primære vilkårene for å kunne anvende skytevåpen i vi. § 4-3, stiller vi. § 4-2 krav til fremgangsmåten ved bruk av våpen i polititjenesten. Det vil i det videre kort gjøres rede for de viktigste reguleringene i denne bestemmelsen.

Av vi. § 4-2 følger det for det første at politiet skal foreta en trinnvis opptrapping av inngrepsmetode før selve avfiringen skjer. I bestemmelsen stilles det blant annet krav om at polititjenestemannen hvis mulig først skal tilkjennegi at han/hun er politi, samt oppfordre personen til å følge pålegget og advare om at våpen vil bli tatt i bruk dersom dette ikke skjer. Videre skal det avfyres varselskudd, dersom dette er forsvarlig. Ved en eventuell bruk av våpen er politiet dessuten pliktig til å sørge for at skadevirkningene begrenses mest mulig, jf. vi. § 4-1 (3). Dette innebærer blant annet at politiet skal rette skudd mot kroppsdeler som ikke vil drepe gjerningsmannen, dersom dette er mulig. Disse kravene til fremgangsmåten medfører en trinnvis opptrapping av inngrepsmetoden, og er et konkret uttrykk for

”minstemiddel”- prinsippet. Ofte kan en advarsel være tilstrekkelig til at personen gjør som den får beskjed om, og medfører at våpenbruk mot person likevel ikke blir nødvendig.

Bestemmelsen stiller også konkrete krav knyttet til sikkerheten til tredjepersoner, og er med på å ivareta kravet til forsvarlighet som gjelder ved utøvelse av makt, jf. pl. § 6 fjerde ledd. For det første skal tjenestemannen før bruk av våpen vurdere hvilke farer og ulemper våpenbruken kan utsette utenforstående for, og som hovedregel tydelig advare omgivelsene om at våpen vil bli brukt, jf. vi. § 4-2 første ledd bokstav c.. Ved bruk av advarsel gir man utenforstående mulighet til å komme seg i sikkerhet, og styrker forsvarligheten rundt våpenbruken. Bestemmelsen gir imidlertid ingen nærmere anvisninger på når kravet til forsvarlighet vil være oppfylt ved politiets våpenbruk, men er mer en form for påminnelse om at dette alltid skal vurderes.

Videre følger det av vi. § 4-2 (2) bokstav b at ved våpenbruk skal politiet så langt det er mulig ha slik kontroll med omgivelsene at tredjepersoner ikke skades. Bestemmelsen må sees i sammenheng med vi. § 4-1 første ledd bokstav a om at politiet på forhånd må ha innhentet informasjon om omgivelsene og ha vurdert disse før en eventuell våpenbruk. Dette innebærer at utenforstående bør fjernes fra stedet på forhånd, dersom det er gjennomførbart. Det skal som den klare hovedregel ikke være noen i nærheten av skuddlinjen. I enkelte tilfeller er imidlertid situasjonen så akutt at man ikke rekker å foreta en evakuering av området.

Selv om begge disse bestemmelsene ivaretar forsvarlighetsprinsippet og sikkerheten til utenforstående, gir de ikke noen nærmere konkretisering på hvor rammene for forsvarlighetskravet i pl. § 6 fjerde ledd går. Derimot inneholder innledningen i vi. § 4-3 til en viss grad en konkretisering av kravet til forsvarlighet. Ettersom det her kreves at våpenbruken skal være ”absolutt nødvendig”, må dette også innebære at det stilles svært strenge krav til sikkerheten til omgivelsene. Utgangspunktet må derfor være at dersom det er en nærliggende risiko for at tredjepersoner vil kunne bli skadet, kan ikke våpenbruken anses forsvarlig. Våpenbruk vil trolig likevel måtte være forsvarlig i de tilfeller hvor situasjonen er så alvorlig

og akutt at det vil føre til mindre skade å avfyre skudd uten å sikre omgivelsene, enn det vil være å ikke bruke våpen.

5.6 Kan våpeninstruksens adgang til våpenbruk komme i konflikt med EMK art 2?

Som tidligere redegjort for er retten til liv vernet i EMK art 2. Vernet er likevel ikke absolutt, og EMK art. 2.2 angir de tilfellene hvor det i nasjonal rett kan gjøres unntak fra dette vernet. EMK art. 2 har i norsk rett et indirekte grunnlovsværn gjennom Grl. § 92, og også forrang ovenfor annen norsk lovgivning gjennom menneskerettsloven § 3, jf. § 2. Retten til liv er dessuten nå også direkte grunnlovfestet i Grl. § 93 første ledd, og det kan gjøres unntak fra dette vernet i samsvar med de unntak som gjelder for EMK art. 2.⁴⁸ Bruk av skytevåpen i polititjenesten vil lett kunne medføre at vernet av retten til liv krenkes. Spørsmålet er derfor om adgangen til bruk av skytevåpen etter vi. § 4-3 er i samsvar med unntakene i EMK art. 2.2. Skulle man komme til at den ikke er det, vil dette innebære at vi. § 4-3 er i strid med menneskerettighetene og grunnloven, og de EMK-rettslige skrankene vil da innsnevre adgangen til våpenbruk, jf. lex-superiorprinsippet og menneskerettsloven § 3, jf. § 2.

Våpeninstruksen § 4-3 første ledd stiller krav om at en eventuell våpenbruk må være ”absolutt nødvendig”. Denne ordlyden er blant annet valgt nettopp for å være i samsvar med EMK art. 2.2⁴⁹, som stiller krav om at maktbruk som krenker retten til liv må være ”absolutely necessary”. Uttrykket må derfor forstås på samme måte i begge bestemmelsene. Kravet til absolutt nødvendighet er altså innenfor rammen av EMK art. 2.2.

Videre må det vurderes om våpenbruk i ”nødvergesituasjoner” etter vi. § 4-3 første ledd bokstav a er i samsvar med EMK art. 2.2. Vi. § 4-3 første ledd bokstav a legitimerer bruk av våpen dersom en person trues eller utsettes for ”en grov voldshandling eller annen grov

⁴⁸ Se redegjørelse i punkt 3.1.2.

⁴⁹ Jf. våpeninstruksutredningen side 138

integritetskrenkelse” dersom våpenbruken er ”nødvendig for å hindre tap av menneskeliv eller alvorlig personskade”. EMK art. 2.2 bokstav a gjør unntak fra retten til liv når det anvendes våpen ”in defence of any person from unlawful violence”. EMK stiller altså ingen krav til voldsgraden, bare at den er rettet mot en person. Vi. § 4-3 første ledd bokstav a stiller altså mye strengere vilkår for våpenbruk, og er derfor klart innenfor rammen og i samsvar med EMK art. 2.2.

Etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b kan politiet også anvende våpen for å ”på gripe eller stanse” en person som anses særlig farlig. EMK art. 2.2 bokstav b aksepterer våpenbruk som krenker retten til liv ”in order to effect a lawful arrest or to prevent the escape of a person lawfully detained”. Uttrykket ”lawful arrest” kan etter en naturlig språklig forståelse ikke bare begrenses til straffeprosessuelle pågripelser, men må også kunne omfatte polisiære anholdelser når dette har bakgrunn i straffbare forhold. En lovlig stansing etter pl. § 7 første ledd nr. 3 må derfor kunne sies å falle inn under begrepet ”lawful arrest”. Våpenbruk ved pågripelse eller stansing etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b er altså i samsvar med EMK art. 2.2.

Den gamle våpeninstruksen av 1989 § 19c ga adgang til våpenbruk når det var ”påkrevd for å hindre vesentlig skade på utenlandsk eiendom”. Denne bestemmelsen ble imidlertid ikke videreført i dagens våpeninstruks. Dette var på bakgrunn av at den vanskelig kunne anses å ligge innenfor rammene av EMK art. 2, som ikke gjør unntak fra retten til liv for å beskytte rene materielle verdier eller formueskrenkelser.⁵⁰

Konklusjonen er at adgangen til våpenbruk etter vi. § 4-3 er i samsvar med unntakene i EMK art. 2.2. Våpeninstruksens adgang til bruk av skytevåpen kommer altså ikke i konflikt med vernet i EMK art. 2.

⁵⁰ Jf. våpeninstruksutredningen side 112-113.

6. Konsekvenser ved ulovlig bruk av skytevåpen

Våpenbruk i polititjenesten som ikke er i samsvar med reglene i våpeninstruksen og dermed ikke rettmessig, vil kunne medføre både strafferettslige og disiplinære sanksjoner.

Strafferettslig ansvar vil først bli behandlet, før de arbeidsrettslige og disiplinære reaksjonene kort blir redegjort for i punkt 6.2.

6.1 Straffeansvar

6.1.1 Generelt

Bruk av skytevåpen vil i svært mange tilfeller falle inn under et straffebud og kunne medføre straffeansvar. Politiets adgang til bruk av våpen som en lovlig tjenestehandling med hjemmel i pl. § 6, jf. § 29, jf. vi. § 4-3 medfører imidlertid at de er unntatt fra dette straffeansvaret, ettersom denne adgangen går foran de strafferettslige normene, jf. prinsippet om *lex specialis*⁵¹. Dersom politiet ved våpenbruk har gått frem i samsvar med reglene i våpeninstruksen vil altså bruken være rettmessig og dermed også straffri. Er derimot reglene ikke overholdt og våpenbruken ulovlig, vil dette kunne medføre straffeansvar.

For at en polititjenestemann skal kunne straffes for ulovlig bruk av skytevåpen, må de fire straffbarhetsvilkårene være oppfylt. Handlingen må for det første dekkes av straffebud i loven, jf. blant annet strl. § 14. Det er flere aktuelle bestemmelser. Dersom skuddet treffer en person, vil handlingen ofte omfattes av gjerningsbeskrivelsen i strl. § 273 (kroppsskade), strl. § 274 (grov kroppsskade), strl. § 275 (drap), strl. § 281 (uaktsom forvoldelse av betydelig skade på kropp og helse) eller strl. § 282 (uaktsom forvoldelse av død). Andre aktuelle straffebestemmelser ved avfiring av skudd i tjenesten er strl. §§ 171 (tjenestefeil), strl. § 172 (grovt uaktsom tjenestefeil), strl. § 173 (misbruk av offentlig myndighet) og strl. § 188 (uforsiktig omgang med skytevåpen). Videre må tjenestepersonen ha utvist subjektiv skyld i henhold til lovbestemmelsen, enten i form av forsett eller uaktsomhet, se strl. § 21. Det må heller ikke foreligge noen straffrihetsgrunn. For ulovlig bruk av våpen i polititjenesten vil særlig nødverge etter strl. § 18 kunne være en aktuell straffrihetsgrunn. For at straffeansvar

⁵¹ Se tidligere drøftelse om dette i punkt 3.2.3.

skal inntre må dessuten personen være tilregnelig i gjerningsøyeblikket. Dette er normalt ikke et problematisk vilkår, da det må kunne forutsettes at en polititjenestemann i tjeneste er tilregnelig.

6.1.2 Om Spesialenheten for politisaker

Spesialenheten for politisaker har som oppgave å etterforske og påtaleavgjøre saker som gjelder spørsmålet om ansatte i politiet eller påtalemyndigheten har begått en straffbar handling i tjenesten, jf. strpl. § 67 sjettede ledd og påtaleinstruksen (heretter på.) § 34-1 første ledd. De skal derimot ikke behandle tilfeller av rene kritikkverdige forhold, der det er klart at det ikke foreligger en straffbar handling. Etterforskningen hos Spesialenheten iverksettes normalt ved en anmeldelse eller henvendelse hvor det pretenderes at ansatte i politiet har begått et straffbart forhold. Dette kan enten komme fra publikum eller fra politiet selv. Dersom et politidistrikt får mistanke om at det kan ha vært begått et straffbart forhold i tjenesten, vil de selv måtte foreta noen enkle undersøkelser for å bringe på det rene om saken skal sendes til Spesialenheten. Dette skjer ofte i tilfeller hvor det er brukt våpen som man mistenker er i strid med våpeninstruksens regler.

Spesialenheten for politisaker skal også iverksette etterforskning dersom noen dør eller blir alvorlig skadet som følge av politiets tjenesteutøvelse, uavhengig av om det foreligger grunn til mistanke om en straffbar handling, jf. strpl. § 67 åttende ledd og på. § 34-6 annet ledd. Dersom noen dør eller blir alvorlig skadet på grunn av politiets våpenbruk, har altså Spesialenheten en selvstendig og absolutt plikt til å iverksette etterforskning. Inntreer ikke slike følger har de normalt ikke en selvstendig plikt til å sette i gang etterforskning. Riksadvokaten har imidlertid gitt instruks om at det uoppfordret også bør iverksettes etterforskning dersom politiet har skadet noen ved bruk av skytevåpen, selv om skaden ikke er alvorlig, jf. Riksadvokatens rundskriv 3/2006 del VI punkt 2.2. Målet er også her å avgjøre om det i tilknytning til skyteepisoden er begått en straffbar handling av politiet.

Etter at etterforskningen har klarlagt saksforholdene tilstrekkelig, skal påtalespørsmålet avgjøres. Det vil da enten være en henleggelse eller et forslag om strafferettslig reaksjon i

form av tiltale eller forelegg. Spesialenhetens avgjørelse kan påklages til Riksadvokaten, jf. på. § 34-8, jf. strpl. § 59 a.

6.1.3 Medfører politiets bruk av skytevåpen straffeansvar i praksis?

Spesialenheten for politisaker har etterforsket og avgjort påtalespørsmålet i totalt 20 saker hvor politiet har avfyrt rettet skudd mot person i perioden 2005-2015⁵². Tilfeller hvor det bare er avfyrt varselskudd, utilsiktede avfyringer (vådeskudd) eller truet med bruk av våpen er ikke medregnet. I disse sakene var det 3 tilfeller hvor personen døde som følge av skudd fra politiet, 14 tilfeller hvor personen ble skadet, og 3 tilfeller hvor det rettede skuddet ikke traff personen. Avhengig av konsekvensene av skuddet, har det stort sett vært spørsmål om å ta ut tiltale etter strl. 1902 §§ 233 eller 239 (tilsvarer strl. §§ 275 eller 282 om drap eller uaktsomt drap), strl. 1902 § 229, jf. § 232 eller § 238 (tilsvarer strl. §§ 274 eller 281 om grov kroppsskade eller uaktsom betydelig kroppsskade), eller strl. 1902 § 325 nr.1 (tilsvarer strl. §§ 171-173 om grove tjenestefeil m.m.).

I samtlige av de 20 sakene hvor tjenestepersonene har blitt etterforsket for bruk av skytevåpen, har Spesialenheten for politisaker henlagt saken med begrunnelsen *intet straffbart forhold anses bevist*. En slik begrunnelse forutsetter at etterforskningsresultatet med særlig styrke taler mot at det er begått en straffbar handling, jf. Riksadvokatens rundskriv 3/2006 del VII. Avgjørelsen om henleggelse har i alle sakene vært begrunnet med at våpenbruken har blitt ansett lovlig og rettmessig etter politiloven og våpeninstruksen. Spesialenheten har generelt lagt stor vekt på at politiet har overholdt kravene til trinnvis opptrapping av maktbruk og at våpenbruken har vært ansett som absolutt nødvendig. I hele 17 av 20 tilfeller har det blitt lagt til grunn at det forelå et nødvergetilfelle i henhold til vi. § 4-3 første ledd bokstav a (tidligere § 19 annet ledd bokstav a), mens det for de resterende 3 sakene har vært en pågripelsessituasjon i henhold til vi. § 4-3 første ledd bokstav b (tidligere § 19 annet ledd bokstav b). I enkelte avgjørelser er også nødvergebestemmelsen i strl. 1902 § 48 (dagens strl.

⁵² Tall hentet fra en gjennomgang av spesialenhetens avgjørelser på <http://www.spesialenheten.no/Bokmål/Avgjørelser/Brukavskytevåpen.aspx> (sist lest 26.04.17) Statistikken har også støtte i undersøkelser av Bevæpningsutvalget i NOU 2017: 9 side 81-82.

§ 18) nevnt, men denne ser ikke ut til å ha blitt tillagt avgjørende vekt ettersom våpenbruken har blitt ansett lovlign og rettmessig.

Det kan generelt bemerkes at Spesialenheten for politisaker virker forholdsvis romslige i sine vurderinger av om våpenbruken er rettmessig. I mange av sakene blir det raskt lagt til grunn at det foreligger enten et tilfelle som faller inn under vi. § 4-3 første ledd bokstav a eller bokstav b, uten at vilkårene som oppstilles blir nærmere vurdert. Noe av grunnen til dette kan imidlertid være at det har vært snakk om relativt klare tilfeller, og at en nærmere vurdering derfor ikke har vært nødvendig.

Sakene som er etterforsket av Spesialenheten viser altså at politiets bruk av skytevåpen i praksis ikke har resultert i at det tas ut tiltale for straffbare forhold. Dette kan peke i retning av at de strenge vilkårene for våpenbruk fungerer og fører til at politiet er svært grundige i sine vurderinger av om kravene er oppfylt før skudd avfyres. En annen begrunnelse vil imidlertid kunne være at Spesialenheten er romslige i sine etterfølgende vurderinger av situasjonen, og på bakgrunn av politiets viktige samfunnsrolle har en forholdsvis vid ramme for straffansvar inntret.

6.2 Arbeidsrettslige og disiplinære sanksjoner

Avfyring av skudd fra politiets side vil ofte etterforskes i det strafferettslige sporet av Spesialenheten for politisaker. Det vil da verken være behov for eller ønskelig at det samtidig iverksettes interne undersøkelser og sanksjoner hos politiet. Det er derfor sjelden at politiets ulovlige bruk av skytevåpen forfølges i det arbeidsrettslige sporet. Dersom det likevel skulle være tilfellet, vil disiplinære sanksjoner regulert i tjenstemannsloven (heretter tjml.) kunne være aktuelle, jf. tjml. § 1.

En alminnelig tjenstlig tilrettevisning (kritikk) reguleres ikke av tjenstemannsloven (se tjml. § 14 nr. 2 tredje ledd), men må kunne sies å være et lovlig middel i medhold av arbeidsgivers

styringsrett dersom arbeidstaker har brutt sine plikter. Politidirektoratet vil derfor kunne gi en polititjenestemann kritikk dersom de etter undersøkelser finner at han/hun ikke har brukt skytevåpen i henhold til våpeninstruksens regler. Dersom ikke en alminnelig tilrettevisning fra arbeidsgiver er tilstrekkelig, vil ofte forholdet være av slik alvorlighet at det er snakk om et straffbart forhold. Ordensstraff i medhold av tjml. § 14 vil derfor sjelden være aktuelt ved ulovlig bruk av skytevåpen.

Avskjedigelse etter tjml. § 15 vil imidlertid kunne være aktuelt. Bestemmelsen slå fast at en polititjenestemann kan avskjediges hvis han ”har vist grov uforstand i tjenesten eller grovt har krenket sine tjenesteplikter (...)” eller ”ved utilbørlig atferd i eller utenfor tjenesten viser seg uverdigg til sin stilling eller bryter ned den aktelse eller tillit som er nødvendig for stillingen”. Det vil trolig kunne være grunnlag for avskjedigelse etter bestemmelsen dersom en tjenestemann skulle bli straffedømt for sin ulovlige våpenbruk i tjenesten. En polititjenestemann kan dessuten også i selve straffesaken fradømmes sin stilling dersom domstolene finner det bevist at det foreligger straffeansvar for ulovlig våpenbruk, og dette viser at vedkommende er uskikket til stillingen, jf. strl. § 56.

7. Avslutning

Oppgaven har forsøkt å belyse politiets rettslige adgang til bruk av skytevåpen i tjenesten, og herunder hvor grensen mellom rettmessig og urettmessig våpenbruk går.

Som redegjort for er det strenge reguleringer på området, og både EMK og norsk rett stiller strenge krav for å kunne anvende våpen. I motsetning til de andre formene for maktbruk, er bruk av skytevåpen i polititjenesten detaljregulert. De strenge vilkårene som oppstilles i våpeninstruksen medfører at de generelle og skjønnsmessige prinsippene for politiets maktutøvelse i pl. § 6 annet og fjerde ledd ikke får selvstendig betydning ved spørsmålet om politiet har adgang til våpenbruk. Det må anses som en styrke at det sterkeste maktmiddelet politiet kan anvende er så strengt regulert, og at avgjørelsen ikke beror på en skjønnsmessig og vag hjemmel. En svakhet på området er imidlertid at vilkårene for bruk av skytevåpen er plassert i forskrift, og ikke i selve loven.

Den rettslige adgangen til bruk av skytevåpen er svært snever, og som belyst stiller våpeninstruksen strenge vilkår. Kravet i vi. § 4-3 første ledd til at bruken må være ”absolutt nødvendig” innebærer at våpen bare kan anvendes i aller ytterste konsekvens. Kravet om at det enten må foreligge en ”nødvergesituasjon” etter vi. § 4-3 første ledd bokstav a eller at det må være en ”særlig farlig person” etter vi. § 4-3 første ledd bokstav b medfører dessuten at det bare er i et fåtall av tilfeller at avfiring av skudd vil være rettmessig. Nøyaktig hvor grensen mellom rettmessig og urettmessig anvendelse av våpen går er det imidlertid ikke mulig å gi noe fasitsvar på, ettersom det vil bero på en vurdering av den konkrete situasjon.

Det kan stilles spørsmål ved om adgangen til bruk av skytevåpen er for streng. Vi. § 4-3 oppstiller svært mange vilkår, og det nærmere innholdet i disse kan ofte være vanskelig å fastslå. I en aktuell situasjon må en beslutning om avfiring av skudd tas raskt, og det vil gjerne ikke være tid til å vurdere om hvert enkelt vilkår er oppfylt. Det vil da kunne oppstå tilfeller hvor en polititjenestemann avstår fra å avfyre skudd, fordi han er klar over at vilkårene er svært strenge og er redd for at våpenbruken ikke skal være rettmessig.

Selv om adgangen til bruk av skytevåpen i polititjenesten er svært snever, legges det til grunn en romsligere ramme ved den etterfølgende vurderingen av rettmessigheten. Dette er gjerne begrunnet med at beslutninger ofte må treffes i svært pressede situasjoner og at adgangen til maktanvendelse er en viktig forutsetning for at politiet skal kunne ivareta sin rolle i samfunnet som håndhevende myndighet.

8. Kildeliste

8.1 Internasjonale konvensjoner

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, vedtatt 4. november 1950 (Den europeiske menneskerettighetskonvensjon).

8.2 Norske lover

Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven).

Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) [opphevet].

Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven).

Lov 4. mars 1983 nr. 3 om statens tjenestemenn m.m. (tjenestemannsloven).

Lov 4. august 1995 nr. 53 om politiet (politiloven).

Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).

Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven).

8.3 Forskrifter og rundskriv

Forskrift 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen).

Forskrift 01. august 1989 nr. 4872 Våpeninstruks for politiet (våpeninstruksen) [opphevet].

Forskrift 22. juni 1990 nr. 3963 Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen).

Forskrift 02. juli 2015 nr. 1088 Våpeninstruks for politiet (våpeninstruksen).

Rundskriv fra Riksadvokaten nr. 3/2006 - *Etterforskning av saker mot ansatte i politiet og påtalemyndigheten - Spesialenheten for politisaker*, 6. september 2006.

8.4 Forarbeider og andre offentlige dokumenter

NOU 1981: 34 Politiets rolle i samfunnet.

NOU 2017: 9 Politi og bevæpning.

Ot.prp. nr.53 (1983-1984) Om lov om ikraftsetting og endring av den nye straffeprosessloven.

Ot.prp. nr.22 (1994-1995) Om lov om politiet.

Ot.prp. nr.90 (2003-2004) Om lov om straff.

Ot.prp. nr.8 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv.

Ot.prp. nr.22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28.

Innst. O. nr. 44 (1994-1995) Innstilling frå justiskomiteen om lov om politiet.

Dokument 16 (2011-2012) Rapport fra Menneskerettsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven.

St.meld. nr.42 (2004-2005) Politiets rolle og oppgaver.

8.5 Rettspraksis fra Høyesterett

Rt. 1995 s. 661 A

Rt. 2007 s. 1172 A

Rt. 2007 s. 1473 A

Rt. 2008 s. 686 A

Rt. 2014 s. 1105 A

Rt. 2015 s. 93 A

Rt. 2015 s. 155 A

8.6 Rettspraksis fra Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMK)

<u>Dato:</u>	<u>Saksnummer:</u>	<u>Parter:</u>
26.04.1979	6538/74	<i>The Sunday Times mot Storbritannia (No 1)</i>
02.08.1984	8691/79	<i>Malone mot Storbritannia</i>
27.09.1995	18984/91	<i>McCann mfl. mot Storbritannia</i>
04.05.2001	30054/96	<i>Kelly mfl. mot Storbritannia</i>
28.05.2002	43290/98	<i>McShane mot Storbritannia</i>
20.06.2002	27715/95 og 30209/96	<i>Berlinski mot Polen</i>
20.12.2004	50385/99	<i>Makaratzis mot Hellas</i>
23.02.2006	45500/99	<i>Tzekov mot Bulgaria</i>
11.07.2006	54810/00	<i>Jalloh mot Tyskland</i>
13.03.2007	57389/00	<i>Huohvanainen mot Finland</i>

8.7 Litteratur

Aall, Jørgen, *Rettsstat og menneskerettigheter*, 4 utgave (Bergen 2015).

Auglend, Ragnar L og Henry John Mæland, *Politirett*, 3. Utgave (Oslo 2016).

Myhrer, Tor-Geir, *Som siste utvei* (Oslo 2005).

Myhrer, Tor-Geir, *Våpeninstruks for politiet – Kommentartutgave* (Oslo 2016).

8.8 Elektroniske kilder

”Ny våpeninstruks for politiet - Innstilling fra arbeidsgruppe til vurdering av behovet for å endre eller supplere gjeldende våpeninstruks for politiet”, avgitt 13.09.2013:

https://www.regjeringen.no/contentassets/8012986965084af0a78624e31892f780/ny_vaapeninstruks_for_politiet-rapport.pdf

Spesialenhetens avgjørelser ved politiets bruk av skytevåpen:

<http://www.spesialenheten.no/Bokmål/Avgjørelser/Brukavskytevåpen.aspx>

Spesialenhetens og riksadvokatens vedtak i sak nr. 10965259:

<http://www.spesialenheten.no/Bokmål/Avgjørelser/Brukavskytevåpen/TabId/188/ArtMID/622/ArticleID/245/Bruk-av-skytev229pen-mot-X-i-Gr248nland-i-Oslo-15092015.aspx>